

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจชุมชนกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีชนบทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของ ตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ และนำมาศึกษาค้นคว้า จึงขอนำเสนอเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรี และกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี

- 1.1 สถานภาพ และบทบาทสตรีไทย
- 1.2 แนวความคิดพื้นฐานในการวางแผนพัฒนาสตรีไทย
- 1.3 แบบฉบับสตรีที่พึงประสงค์
- 1.4 ประวัติในการจัดตั้งกลุ่มสตรีในประเทศไทย
- 1.5 กลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี
- 1.6 วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มสตรีชนบท
- 1.7 โครงสร้างของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก
- 1.8 คณะกรรมการกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก
- 1.9 การดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน

- 2.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน
- 2.2 หลักในการพัฒนาชุมชน
- 2.3 แนวคิดในการพัฒนาชุมชน
- 2.4 กระบวนการในการพัฒนาชุมชน
- 2.5 แผนและนโยบายการพัฒนาชุมชน
- 2.6 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน
- 2.7 แนวคิดและความหมายเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย
- 2.8 หลักการในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชน

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มและการมีส่วนร่วม

- 3.1 ความหมายของกลุ่ม
- 3.2 การจัดตั้งกลุ่มและการพัฒนากลุ่ม
- 3.3 หลักและวิธีการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ
- 3.4 ความหมายของการมีส่วนร่วม

- 3.5 กระบวนการการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ
  - 4.1 ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ
  - 4.2 ธรรมชาติของแรงจูงใจ
  - 4.3 ประเภทของแรงจูงใจ
  - 4.4 ทฤษฎีแรงจูงใจ
5. การมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีชนบทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
  - 5.1 การสำรวจปัญหา
  - 5.2 การวางแผน
  - 5.3 การดำเนินงาน
  - 5.4 การรับผลประโยชน์
  - 5.5 การประเมินผล
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรี และกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางรากอำเภอโคกเจริญจังหวัดลพบุรี

1. สถานภาพและบทบาทของสตรีไทย

ชัชติยา กรรณสูต (2524, หน้า 4-5) กล่าวว่า เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยนั้น กล่าวว่า สถานภาพและบทบาทสตรีไทยถูกกำหนดโดยปัจจัยแรกคือ กลุ่มสภาพแวดล้อมภายนอกซึ่งได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ส่วนปัจจัยที่สองคือ กลุ่มปัจจัยภายในตัวสตรีเอง ได้แก่ ความเชื่อความสำคัญของสตรี การศึกษาการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง จากปัจจัยดังกล่าวได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาซึ่งได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของสตรีดังนี้

1.1 กลุ่มสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งได้แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ

1.1.1 ด้านสังคมวัฒนธรรม สภาพทางสังคมวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อและพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมแตกต่างกันไปวัฒนธรรมเป็นรากฐานขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่สังคมยอมรับนับถือ และปฏิบัติ สืบทอดกันมาเป็นอิทธิพลในการกำหนดแนวทางของสถานภาพ บทบาทสตรีในระบบสังคมวัฒนธรรมอันรวมถึงระบบความเชื่อและค่านิยมด้านต่างๆ ของสังคมไทยในอดีตจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งให้เห็นลักษณะของการแบ่งสถานภาพ และบทบาทโดยถือเพศและอาวุโสเป็นสำคัญ ในเรื่องของเพศนั้น สถานภาพ และบทบาทของสตรีไทยในสมัยสุโขทัยนั้นเท่าเทียมกับบุรุษตามกฎหมาย

แต่มาในสมัยอยุธยา สตรีถูกจำกัดสิทธิในสังคมไว้หลายประการ แต่มีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น เนื่องจากต้องรับภาระระหว่างที่ผู้ชายถูกเกณฑ์ไปรับราชการในเมืองหลวงเป็นเวลานาน และได้มีผู้ศึกษาถึงสถานภาพของสตรีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พบว่าสังคมกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของหญิงไว้เคร่งครัดกว่าชายมาก หญิงไม่สามารถทำตามความปรารถนาของตนหลายสิ่งหลายอย่าง ในขณะที่ชายทำได้ หญิงถูกกำหนดให้เป็นผู้บำรุงบำเรอความสุขแก่ผู้ชายโดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยาก และความอึดอัดที่ได้รับ สถานภาพของผู้หญิงในสมัยนั้นต่ำกว่าผู้ชาย ผู้หญิงสมัยนั้นแทบไม่มีอิสรภาพในการมีชีวิตอยู่ตามลำพังตนเองได้เลย คือเมื่อเด็กในความปกครองของพ่อแม่เมื่อแต่งงานแล้วอยู่ในความดูแลของสามี สตรีต้องตกอยู่ในภาวะพึ่งพิง ต้องทำหน้าที่ดูแลบ้านและเลี้ยงดูบุตร คอยปรนนิบัติและทำตามคำสั่งสามี ซึ่งได้ปลูกฝังเป็นค่านิยมที่ว่า “ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” และยังคงมีอิทธิพลต่อบทบาทหน้าที่ของสตรีไทยในปัจจุบัน

โกมาซุม (2539, หน้า 35) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายๆด้าน ในสังคมเมืองสตรีที่มีการศึกษามีบทบาททางเศรษฐกิจที่ชัดเจน มีโอกาสเป็นผู้เลือกคู่ครองเอง มีแนวโน้มที่จะแต่งงานช้าลง และอยู่เป็นโสดมากขึ้น ในครอบครัวชายหญิงมีโอกาสในการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องของครอบครัวและมีส่วนช่วยกันรับภาระงานในบ้านมากขึ้น แต่ในสังคมชนบทนั้นพบว่า สตรียังคงรับภาระงานบ้านเลี้ยงดูบุตร และเป็นแรงงานในไร่นาเช่นในอดีต

ใจสรอายุ หิรัญพฤกษ์ (2540, หน้า 114) กล่าวว่า จากการศึกษาบทบาทสตรีไทยในชนบทด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะในสังคมอีสานนั้น ได้พบว่าผู้หญิงยังคงรับภาระงานหนักทั้งในครัวเรือนและในไร่นา สังคมอีสานนั้นบทบาทหญิง-ชายถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมสำคัญที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาแต่อดีตได้แก่ ระบบเครือญาติและครอบครัว ระบบการสืบทอดมรดกและสืบทอดอำนาจความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ-แม่กับลูกหญิงและชาย และประเพณีการเลือกที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของคนชนบทอีสานและจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง (matrilocal) มากกว่า และผู้ชายก็จะมีหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัวของฝ่ายหญิง ผู้หญิงจะเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ประเพณีปฏิบัติในเรื่องการนับญาติ การสืบทอดมรดก และการเลือกที่อยู่อาศัยในสังคมอีสานสะท้อนให้เห็นความสำคัญในเชิงโครงสร้างของผู้หญิง ในบริบทของครอบครัวผู้หญิงเป็นผู้เชื่อมประสานระหว่างสามีที่เข้ามาอยู่อาศัยในครอบครัวในทางตรงกันข้าม การถ่ายโอนอำนาจ รวมทั้งการเป็นผู้นำครอบครัวถูกถ่ายทอดจากพ่อตกไปสู่ลูกเขย เมื่อพ่อตาแก่ชราหรือว่างมือจากการทำงานหรือเสียชีวิต บทบาทในฐานะผู้นำครอบครัวทำให้ผู้ชายได้รับการยอมรับจากโลกภายนอกชุมชนหมู่บ้านมากกว่าผู้หญิงนอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่ว่าผู้ชายเป็นฝ่ายสะสมเกียรติยศชื่อเสียงของครอบครัว ในขณะที่ผู้หญิงเป็นกำลังสำคัญทางเศรษฐกิจ

อคิน รพีพัฒน์ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543, หน้า 102) กล่าวว่า ประเพณีและความเชื่อเรื่องนี้ ได้ส่งผลให้การอบรมสั่งสอนและความคาดหวังของพ่อแม่ต่อลูกหญิงลูกชายต่างกัน ในชุมชนชนบทเด็กผู้หญิงจะถูกสอนให้ทำงานบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระงานของแม่ เช่น การปักกวาด เช็ดถูบ้าน ดูแลน้องเป็นต้น เมื่ออย่างสู่วัยรุ่น ลูกสาวจะทำงานแทนแม่ได้เกือบทุกอย่าง ผู้ชายเป็นฝ่ายสะสมเกียรติยศชื่อเสียงให้ครอบครัว ดังนั้นลูกชายจึงมักเป็นฝ่ายรับทุนของครอบครัวในการศึกษา ความเชื่อและกระบวนการอบรมสั่งสอนของสังคมนี้ทำให้บทบาทเพศหญิงและชายในหมู่บ้านอีสานแตกต่างกันออกไป รวมทั้งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้บทบาทของผู้หญิงถูกจำกัดอยู่ในบริบทของครัวเรือน ผู้หญิงต้องรับผิดชอบต่องานบ้าน ดูแลการเงิน เป็นแรงงานในกิจกรรมการผลิต กิจกรรมเศรษฐกิจของครัวเรือน ในขณะที่ชายมีบทบาทเป็นผู้นำครอบครัวและชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2543, หน้า 88) กล่าวว่า ผู้ชายมีบทบาทเด่นในชุมชนอีกทั้งผู้ชายไม่ได้ผูกติดกับภาระการงานประจำในครอบครัว จึงมีความคล่องตัวมากกว่าที่เข้าร่วมในเรื่องของชุมชนทั้งการเข้ารับการอบรม ศึกษา ดูงาน ที่มาจากกระบวนการพัฒนาทั้งของภาครัฐบาลและเอกชนซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาความรู้ และศักยภาพของตนเอง กระทั่งของภาครัฐบาลและเอกชนซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาความรู้ และศักยภาพของตนเอง กระทั่งเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล ฯลฯ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญที่การพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคมแต่ประการใด ทำให้ผู้หญิงขาดโอกาส ที่จะมีความเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้หญิงคือ บ้าน สิ่งเหล่านี้ทำให้ตัวผู้หญิงเองมีความสำนึกว่าหญิงเป็นเพศที่ด้อยสติปัญญาและเหมาะกับงานในบ้านเท่านั้น

จรรยา เศรษฐบุตร และอุมาภรณ์ ภัทรวาณิชย์ (2540, หน้า 55) กล่าวว่า ในปัจจุบัน สตรีพบว่าตนเองไม่สามารถจำกัดบทบาทอยู่แต่เฉพาะในบ้านจำเป็นต้องออกมาแสดงบทบาทของการเป็นผู้หารายได้ให้ครอบครัว แต่เนื่องจากการเรียนรู้เรื่องบทบาททางเพศ (sex role) ทำให้ทัศนคติที่เรียกว่า กับดักทางวัฒนธรรม (culturetrap) ทำให้ชีวิตการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงต้องเผชิญกับความยุ่งยาก นานัปการ อาทิ ผู้หญิงถูกอบรมไม่ให้แสดงความก้าวร้าวหรือแสวงหาอำนาจและยังคาดหวังจะต้องพึ่งพาเพศชายอยู่ตลอดเวลา

ศันสนีย์ ไกรฤกษ์ (2547, หน้า 20) กล่าวว่า สตรีที่ผ่านเข้าสู่ชีวิตครอบครัว ดูเหมือนว่าจะหมดโอกาสที่จะเป็นผู้นำ ทุกสิ่งทุกอย่างทุ่มเทให้แก่ครอบครัวและลูก ๆ สตรีเหล่านั้นจะรู้สึกตนเองว่า จะหยุดการพัฒนาทางสติปัญญา เพราะต้องมีสภาพเป็นภรรยาและแม่ และยิ่งหยุดทำงานที่ช่วยประเทืองปัญญา พ้นระจากงานบ้านทำให้ผู้หญิงไม่มีเวลาที่จะเพิ่มเติมความรู้หาความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และขาดโอกาสทางสังคม

ศันสนีย์ ไกรฤกษ์ (2547, หน้า 20) กล่าวว่า กลุ่มสตรีในชุมชนทั้งภาครัฐบาลและเอกชนจึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพราะสตรีมักคิดว่าตนเองเป็นช่างเท้าหลัง จึงมี

เปอร์เซ็นต์ของสตรีที่ก้าวออกมาเป็นผู้นำน้อยมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญและการเรียนรู้ของสตรีเอง จึงได้มีแนวความคิด และวางแผน เพื่อสามารถพัฒนาบทบาทสตรีให้มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาที่เป็นอยู่ มีความเชื่อมั่นที่จะพัฒนาตนเอง และเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และวางแผนแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนอย่างมีคุณภาพก็จะเป็นพื้นฐานสำคัญไปสู่การพัฒนาประเทศได้ส่วนร่วมในกระบวนการของสังคม ขาดโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองในบทบาทอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากบทบาทที่สังคมดั้งเดิมได้กำหนดให้เป็นเพียง “ภริยา และ แม่” จึงทำให้ขาดโอกาสและเข้าถึง (access) การพัฒนาและทรัพยากร ในหลายกรณี ผู้หญิงกลับไม่ได้รับผลจากการพัฒนานั้น

1.1.2 ด้านเศรษฐกิจ ระบบสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้น มีผลทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชายด้วย แม้ผู้หญิงจะเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายในบ้านแต่ก็เป็นอำนาจที่ต้องได้รับมอบหมายจากผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น การแบ่งงานในบ้านระหว่างเพศแทบไม่มี

ชัตติยา กรรณสูต (2524, หน้า 5) กล่าวว่า ผู้หญิงจะรับภาระงานบ้านทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดโดยไม่มีค่าตอบแทน ความสำเร็จในบทบาทภายในบ้านของสตรีนั้นนอกจากจะวัดด้วยความสุขสบายของคนในครอบครัวแล้ว ยังวัดจากความสามารถในการช่วยหรือเพิ่มรายได้ของครอบครัวมานานแล้วอย่างไม่เปิดเผย (invisible rule) จนกระทั่งในปัจจุบัน สตรีเหล่านี้ยังมีบทบาทมากขึ้นและส่งผลให้สตรีมีสถานภาพที่สูงขึ้น เมื่อเธอเหล่านี้มีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจที่มีผลตอบแทนเป็นเงินที่เห็นได้ชัดเจน

สุธีรา ทอมสัน และเมทีนี พงษ์เวช (2541, หน้า 2) ได้พบว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่ทำงานเกษตรกรรมของครอบครัว ซึ่งเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ และผู้หญิงในชนบทส่วนใหญ่รับผิดชอบในกิจการในครอบครัวทั้งหมด ในช่วง พ.ศ. 2529-2538 ได้พบว่า ในภาคพาณิชยกรรมและการบริการนั้นแรงงานผู้หญิงมีมากกว่าชายเป็นผลให้เศรษฐกิจของประเทศเติบโตเป็นอย่างมาก แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างและสภาพการทำงานเปรียบเทียบกับแรงงานชาย พบว่าแรงงานสตรีอยู่ในสภาพที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา กล่าวคือ แรงงานสตรีมีการศึกษาดำ คือ ร้อยละ 85 มีการศึกษาไม่เกินประถมศึกษาตอนปลาย สภาพการศึกษาดำนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากค่านิยมของบิดามารดาที่คิดว่าเป็นผู้หญิงไม่จำเป็นต้องเล่าเรียนมาก เนื่องจากทัศนคติจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซึ่งได้ส่งผลให้เกิดแก่ตัวสตรีเองว่าตนเป็นผู้ด้อยความสามารถซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มปัจจัยภายในสตรีเอง อันเป็นอุปสรรคและปิดกั้นโอกาสในความก้าวหน้าของสตรีทั้งนี้ซึ่งจะกล่าวต่อไป

1.2 กลุ่มปัจจัยภายในตัวสตรี

ปัจจัยภายในตัวสตรี หรือความจำกัดในตัวสตรี ได้แก่ ความเชื่อและความสำคัญ การเรียนรู้การพึ่งตนเอง และการมีส่วนร่วม ความแตกต่างในสถานภาพ สิ่งเหล่านี้ทำให้บทบาทของสตรีในด้านต่าง ๆ ถูกกำหนดในลักษณะที่แตกต่างกันนั้น เกิดขึ้นมาจากค่านิยมความเชื่อที่

ได้สืบทอดกันมา ซึ่งการสร้างภาพพจน์ที่ก่อให้เกิดความเชื่อและความสำคัญของสตรีนั้นเริ่มมาตั้งแต่การสร้างนิทานปรัมปราคติ ประวัติศาสตร์ของการมีมนุษยชาติคู่แรกของคริสตศาสนา (อีฟ) ซึ่งถือว่าเป็นผู้หญิงคนแรกของโลก คือภาพพจน์ของผู้หญิงหุเบา เชื่อฟังคำหลอกลวงปีศาจ และเป็นผู้นำความทุกข์ร้อนมาสู่มนุษย์ชาติส่วนในวรรณกรรมของไทยก็มีนิทานที่เป็นตัวแทนของภาพพจน์ของสตรี เริ่มจากนางโมรา นางวันทอง นางกาเกี ซึ่งเปรียบเทียบกับผู้หญิงเป็นสัตว์โลกที่สวยงาม มีเสน่ห์ แต่มีเล่ห์เหลี่ยม แม้แต่พระนางมัทรีในพระเวสสันดร ก็ยังเป็นตัวแทนของความตระหนี่ถี่เหนียว เป็นตัวการที่กีดขวางการบำเพ็ญทานอันสูงสุดของพระเวสสันดร ในสังคมต่าง ๆ จะมีกระบวนการอบรมบ่มเพาะและขัดเกลาสตรีให้มีการประพฤติปฏิบัติตัวให้เป็นไปตามการคาดหวังของสังคม เช่น สุภาวดีสอนหญิง ข้อเตือนใจกุลสตรี ฯลฯ การตีกรอบความเป็นสตรีเช่นการสร้างภาพ “สตรีที่ดี” คือ เป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี หัวอ่อน เชื่อฟัง อ่อนหวาน เอาใจสามี เป็นแม่ที่รักและอุทิศตนเพื่อลูก เป็นแม่บ้าน แม่ศรีเรือนที่ยืนยันแข็ง จัดการดูแลบ้านช่องได้เรียบร้อย เป็นผู้ไม่ใจในศาสนาและธำรงรักษา จริยธรรมในสังคม นอกจากนี้แล้ว จากการที่บุรุษและสตรีมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ อันเนื่องมาจากลักษณะทางชีวภาพ ไม่ว่าจะเป็นขนาดของสมอง ชนิดของกล้ามเนื้อ หรือประเภทของฮอร์โมนเกี่ยวกับความแตกต่างทางด้านชีวภาพระหว่างเพศส่วนแต่ให้ข้อสนับสนุนความเชื่อที่ส่งผลให้เป็นลักษณะความต่ำต้อยของปัจจัยภายในตัวสตรี

2. แนวความคิดพื้นฐานในการวางแผนพัฒนาสตรี

ด้วยความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน และอุดมการณ์ประชาธิปไตยว่า คนเราทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายมีความเสมอภาคหรือเท่าเทียมกันในเกียรติและสิทธิและเชื่อว่าหญิงและชายต่างก็มีคุณค่าและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ โดยตระหนักเป็นอย่างดีว่า ความเสมอภาคมิได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงให้ทุกคนเหมือนกันหมด แต่หมายถึงสตรีควรได้รับความเป็นธรรมในขั้นพื้นฐาน ที่จะไม่ให้ความแตกต่างทางธรรมชาติ ทางความคิด จิตใจ หรือความแตกต่างที่สมมติขึ้นมา เช่นความเชื่อว่าสตรีมีความสามารถน้อยกว่าชายมาเป็นอุปสรรค ในการให้โอกาสแก่สตรีที่จะพัฒนาตนเองให้เต็มตามความถนัดและความสามารถ

ด้วยความคิดที่ว่าสตรีมีปัญหาและความต้องการแตกต่างไปจากชาย เนื่องด้วยสภาพทางสรีระรวมทั้งค่านิยมของสังคมที่จำกัด ตัดโอกาสของสตรีในหลายประการจึงเป็นผลให้สตรีไม่สามารถจะปรับตนเองให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม การเมือง การปกครอง ตลอดจนจนความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฉะนั้น การพัฒนาให้สตรีแต่เพียงขั้นพื้นฐานย่อมไม่เป็นการเพียงพอ แต่จะต้องพัฒนาให้สตรีสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้สามารถปฏิบัติภารกิจทั้งในบ้านและนอกบ้านให้ได้ดีขึ้นตามความเหมาะสมของแต่ละครอบครัว และสภาพแวดล้อม อันจะเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาสังคมโดยรวม

สำนักปลัดนายกรัฐมนตรี (2537, หน้า 2) กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาสตรีนั้น จะต้องดำเนินการทั้งระบบ โดยเริ่มด้วยการเปลี่ยนแปลงที่ตัวสตรีเองก่อน ด้วยการพัฒนาตนเองให้เต็มศักยภาพ และตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตน นอกจากนี้ ชุมชนหรือสังคมส่วนรวมก็จะต้องให้การยอมรับ หรือเปลี่ยนแปลงแนวความคิดไปสู่ทิศทางเดียวกันด้วย พร้อมกันนั้นหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชนจะต้องดำเนินงานอย่างประสานสอดคล้องและสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อเป้าหมายในการพัฒนาสตรี

ชัชติยา กรรณสูต (2524, หน้า 51) กล่าวว่าโอกาสที่มีผลต่อการยกระดับสถานภาพและบทบาทของสตรีให้เข้ามีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การปกครองเพื่อการมีงานทำในอาชีพ ร่วมรับผิดชอบในระดับท้องถิ่น คือ ตำบล หมู่บ้าน และระหว่างกลุ่มสตรีด้วยกัน มีแนวโน้มที่สูงขึ้น และความพยายามที่จะยกระดับสถานภาพและบทบาทอันพึงประสงค์ของสตรีได้นั้น จะต้องได้รับการยอมรับและยกย่องในระดับครอบครัว หน่วยงาน ชุมชน สังคม และการสร้างการยอมรับในระดับครอบครัวนั้นจะต้องให้สตรีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทั้งในครอบครัว และอื่นๆ ที่สำคัญๆ ร่วมกับบุรุษส่วนในระดับหน่วยงานและระดับชุมชน จะต้องให้สตรีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ในตำแหน่ง ในกรณีที่ต้องตัดสินใจโดยกลุ่ม การคัดเลือกบุคคลเข้ากลุ่มจะต้องให้โอกาสสตรีในการแสดงบทบาทรับผิดชอบต่อสังคม และจะต้องให้สตรีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ (2540, หน้า 30) วิเคราะห์สตรีในปัจจุบันว่า จะมีแผนพัฒนาฯ ในระดับชาติแต่ก็ยังไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร ขาดการจัดตั้งระบบกลไก โดยประชาชน ควรให้มีการจัดตั้งแต่ระดับล่างสู่ระดับชาติ พยายามผลักดันให้สตรีเข้ามามีส่วนในกลไกของการตัดสินใจ และควรรหาวิธีการช่วยให้สตรีได้รับการพัฒนาด้านทักษะต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ให้เกิดความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมของสตรี ซึ่งจะต้องให้โอกาสด้านการศึกษา ด้านสังคม และการทำงานแก่สตรีให้มากขึ้น ส่วนเรื่องของการสร้างเครือข่ายของสตรี เป็นสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก รวมถึงการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร การจัดอบรมหลักสูตรต่างๆ ให้กับสตรี เช่น ความรู้ทางด้านกฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นและละเลยไม่ได้ เพราะสตรีตกเป็นเหยื่อของความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ทั้งในด้านครอบครัวและการทำงานจึงควรให้มีการแก้ไขและส่งเสริมให้สตรีได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจเรื่องเหล่านี้อย่างเร่งด่วน และท้ายที่สุดการมองปัญหาของสตรีจำเป็นที่จะต้องมองแบบองค์รวม คือ มองตั้งแต่ปัญหาระดับจุลภาค มาจนถึงระดับมหภาค และมองในหลายๆ มิติด้วย

ศิริ เกิดอินทร์ (2541, หน้า 2) กล่าวว่า ในส่วนของภาครัฐ ก็ได้ตระหนักถึงบทบาทของสตรีในการพัฒนาชนบท จึงได้ก่อตั้งงานด้านพัฒนาสตรีขึ้นในกรมการพัฒนาชุมชน สังกัดกระทรวงมหาดไทย เพื่อเพิ่มพูนรายได้สตรีในชนบทเป็นสำคัญ นโยบายการดำเนินงานแต่ละระยะตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สรุปไว้ดังนี้

ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2514) มีการแก้ปัญหาสตรีที่ขาดความรู้ในการดูแลครอบครัว โดย การให้ความรู้พื้นฐานทั่วไปในด้านคหกรรมศาสตร์ การใช้เวลาว่างหลังการประกอบอาชีพ

ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มีรูปแบบกิจกรรมที่มุ่งเน้นการรวมกลุ่มสตรี การเป็นผู้นำ และฝึกอบรมด้านอาชีพ

ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2518 เป็นปี สตรีสากล และกำหนดให้วันสตรีสากลให้ตรงกับวันที่ 8 มีนาคมของทุกปี ได้ให้ความสำคัญต่อ การพัฒนาสตรีโดยเน้นการวางแผนครอบครัว การให้บริการสาธารณสุขและการพัฒนาอาชีพ สตรีมากขึ้น

ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) มีแผนพัฒนาสตรีที่ชัดเจนขึ้น เน้นให้จัดตั้งองค์กรสตรีทุกระดับตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด และมีการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการฝึกอบรมเพิ่ม ทักษะอาชีพสตรีควบคู่กับการพัฒนาความเป็นผู้นำของสตรี

ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ดำเนินช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เน้นการส่งเสริมสตรี ควบคู่กับการพัฒนาความเป็นผู้นำสตรี

ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เน้นการมีส่วนร่วมของสตรี เน้นให้จัดตั้งองค์กรสตรีให้ครบ ทุกระดับ มีการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมครอบครัวพัฒนา

ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เน้นให้จัดตั้งองค์กรสตรีให้ครบทุกระดับ เพื่อให้องค์กรสตรี เป็นแกนนำในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การส่งเสริมครอบครัวพัฒนา และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2539-2544) เน้นคนเป็นศูนย์กลางหรือจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนา หมายถึง การให้ทุกคนในสังคมได้ร่วมการพัฒนาประเทศ มีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545, หน้า 11) กล่าวว่า สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 มีจุดเริ่มต้นที่สำคัญมาจาก กระแสประชาธิปไตยในประชาคมโลกซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิดและค่านิยมในการพัฒนาของ ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็ก สตรี และผู้ด้อยโอกาส นอกจากนี้ ปัญหาเฉพาะในสังคมไทย คือ ปัญหาความรุนแรงและเลือกปฏิบัติต่อเด็ก สตรี และผู้ด้อยโอกาส นอกจากนี้ ปัญหาเฉพาะในสังคมไทย คือ ปัญหาความรุนแรงและเลือกปฏิบัติต่อ เด็ก สตรีและผู้ด้อยโอกาสที่ยังคงปรากฏอยู่มาก ทำให้ไทยต้องปรับตัวและทบทวนกระบวน ทัศน์การพัฒนาใหม่ในทิศทางที่สอดคล้องกับกระแสหลักของโลก

อย่างไรก็ตามโดยสรุปแล้วแนวคิดเกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 มี ดังต่อไปนี้ 1) ในส่วนการปรับปรุงประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการหลักประกันทางสังคม มี แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานเพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่แรงงานสตรี และแรงงานนอกระบบโดยเฉพาะแรงงานภาคเกษตรและผู้รับงานไปทำที่บ้าน รวมทั้งพัฒนา

มาตรฐานความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงานให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล 2) ในส่วนการปรับปรุงและพัฒนาการจัดองค์กรและระบบการบริหารงาน ยุติธรรม เร่งรัดการบังคับใช้กฎหมายและกฎระเบียบที่สร้างหลักความเป็นธรรมในสังคมเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคที่ถูกละเมิดสิทธิจากสื่อและอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศให้มีผลบังคับใช้ทางปฏิบัติอย่างจริงจัง 3) ในส่วนการส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา มีวัตถุประสงค์สำคัญคือส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาคุณภาพ ของสมาชิกในทุกมิติ โดยจัดให้มีการบริการทางสังคมแบบเบ็ดเสร็จแก่ครอบครัวตามความเหมาะสมของชุมชน แต่สิ่งที่สำคัญคือการจัดให้มีการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและช่วยเหลือแก่เด็กและสตรีที่ถูกกระทำรุนแรงจากสังคม และการส่งเสริมอนามัยการเจริญพันธุ์ เป็นต้น 4) ในส่วนการกระจายโอกาสการมีงานทำขยายการจ้างงานนอกภาคเกษตรโดยเฉพาะ ให้แก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยการส่งเสริมการฝึกอาชีพที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่และตามศักยภาพจากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นแนวคิดเกี่ยวกับหญิงและชายในลักษณะรวมๆ จะเห็นได้ว่า บทบาทของหญิงและชายได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อีกทั้งนโยบายของรัฐได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของสตรีคือการมองสตรีในฐานะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของครอบครัว โดยพยายามส่งเสริมบทบาทของครอบครัวในการพัฒนาต่างๆ เนื่องจากมีแนวคิดว่าครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม

3. แบบฉบับสตรีที่พึงประสงค์

รัฐบาลโดยคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของงานการพัฒนาสตรี โดยกำหนดเป็นแผนพัฒนาสตรีขึ้น และในนโยบายและแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (2535-2554) สำนักปลัดนายกรัฐมนตรี (2537, หน้า 3-5) ได้กำหนดลักษณะสตรีที่พึงประสงค์ไว้ในแผนพัฒนาดังต่อไปนี้

3.1 คุณลักษณะของสตรี

3.1.1 มีร่างกายและจิตใจสมบูรณ์รู้จักระวังดูแลป้องกันและรักษาสุขภาพของตน ทั้งทางกายและจิตใจ โดยเฉพาะในระหว่างตั้งครรภ์ คลอดลูก ระยะเวลาเลี้ยงดู ลูกอ่อน และในช่วงอายุที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

3.1.2 มีความรู้อย่างน้อยจบการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาพื้นฐานมีโอกาสพัฒนาสติปัญญา จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ และทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถพึ่งพาตนเอง และมีงานทำที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์

3.1.3 มีความกระตือรือร้นที่จะใช้สิทธิและโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อนำมาพัฒนา ศักยภาพของตนเองให้เต็มที่ พร้อมนำความรู้ในการพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว โดยเฉพาะของสมาชิกที่ยังเป็นเด็กและเยาวชน

3.1.4 มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม มีคุณธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพื่อแผ่เมตตาธรรมและความรักออกไปสู่มวลมนุษยชาติ

3.2 ชีวิตและครอบครัว

3.2.1 มีเสรีภาพในด้านความรักและการเลือกคู่ครอง โดยพิจารณาถึงความพร้อมทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ และถือว่าจริยธรรมทางเพศเป็นสิ่งสำคัญเสมอกันสำหรับบุรุษและสตรี

3.2.2 มีสิทธิตัดสินใจและร่วมภาระกับบุรุษในการคุมกำเนิด หรือทำแท้งได้เมื่อมีเหตุจำเป็นภายในขอบเขตของกฎหมาย

3.2.3 ทั้งชายและหญิง มีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการเลี้ยงดูอบรมลูก และในงานบ้านการแบ่งภาระหน้าที่ระหว่างกันควรเป็นไปตามความเหมาะสม โดยความยินยอมพร้อมใจของทั้งสองฝ่าย

3.3 การมีส่วนร่วมในสังคม

3.3.1 มีส่วนร่วมในการกำหนดค่านิยมและบทบาท โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับสตรีเอง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม และร่วมรณรงค์ปรับเปลี่ยนค่านิยมและเจตคติของสังคมที่มีต่อสตรีให้ถูกต้อง

3.3.2 มีส่วนร่วมคิดและร่วมตัดสินใจในปัญหาและกิจกรรมของชุมชนและสังคม เคียงบ่าเคียงไหล่กับชาย

3.3.3 มีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจตามหลักความสามารถ ทั้งในการได้รับคัดเลือกเข้าทำงาน การรับค่าตอบแทน และโอกาสก้าวหน้าเช่นเดียวกับชาย รวมทั้งได้รับการคุ้มครองมิให้มีการละเมิดสิทธิของตนตามกฎหมาย

3.3.4 มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาวิกฤติของสังคมและร่วมพัฒนาชุมชนศาสนา สิ่งแวดล้อม การเมืองและการปกครองในทุกระดับรวมทั้งกิจกรรมด้าน ศิลปวัฒนธรรมและนันทนาการในทุกรูปแบบตามความสามารถ ความสนใจ และความถนัด

4. ประวัติในการจัดตั้งกลุ่มสตรีในประเทศไทย

กรมส่งเสริมการเกษตร (2533, หน้า 2-6) กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2511 กระทรวงการเกษตรได้เริ่มมีแนวคิดที่ส่งเสริมวิชาคหกรรมศาสตร์ (home economics) เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน ในระยะแรกของโครงการเป็นการดำเนินงานในขั้นทดลอง (pilot project) เริ่มดำเนินการกับกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนในกลุ่มชาวนา โดยการจัดการอบรมความรู้ในด้านอาหารและโภชนาการ (food and nutrition) การตัดเย็บเสื้อผ้า (clothing construction) และศิลปะประดิษฐ์ (handicrafts) โดยเปิดศูนย์อบรมทดลองครั้งแรกจำนวน 3 แห่ง คือ 1) ศูนย์อำเภอตอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ 2) ศูนย์อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา 3) ศูนย์อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

ในปี พ.ศ. 2512 มีการรวมกองส่งเสริมและเผยแพร่ของกรมการข้าวและกรมกสิกรรมเข้าด้วยกันเป็นกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของกรมส่งเสริม คือ เมื่อส่งเสริมพ่อบ้านกลุ่มเกษตรกร บุตรหลานเกษตรกรกรแล้วให้เป็นไปตามนโยบายของกรมส่งเสริม คือ เมื่อส่งเสริมพ่อบ้านกลุ่มเกษตรกร บุตรหลานเกษตรกรแล้วจำเป็นต้องส่งเสริมแม่บ้านและเยาวชนสตรีของกลุ่มในระยะสั้นๆ กลุ่มละ 5-7 วัน และเคลื่อนย้ายไปให้การอบรมในกลุ่มเกษตรกรกลุ่มใหม่ต่อไป หมุนเวียนไปเรื่อยๆ ในจังหวัดต่างๆ ของประเทศ สำหรับสมาชิกที่เข้ารับการอบรมนั้นได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเข้ารับบริการทางด้านวิชาทางคหกรรมศาสตร์ ก็ได้ตั้งชื่อตามวิชาตามที่ให้การอบรมว่า “กลุ่มเคหเศรษฐกิจ” แต่ต่อมาเพื่อความเหมาะสมควบคู่ไปกับการดำเนินงาน ส่งเสริมการเกษตร ชื่อเคหเศรษฐกิจจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “เคหกิจเกษตร”

ในปี พ.ศ. 2518 กรมส่งเสริมการเกษตรได้พิจารณาเห็นว่าตามที่แม่บ้านเกษตรรวมตัวกันเรียกว่า “กลุ่มเคหกิจเกษตร” นั้นไม่ถูกต้องเพราะคำว่า “เคหกิจเกษตร” เป็นวิชาหนึ่งเช่นเดียวกับวิชาเกษตร การเรียกชื่อกลุ่มควรเป็นชื่อแบ่งประเภทของสมาชิก และได้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกรขึ้น จึงเห็นสมควรให้มีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้นเพื่อให้ถูกต้อง จึงได้เปลี่ยนชื่อจาก “กลุ่มเคหกิจเกษตร” มาเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร” พร้อมทั้งได้มีการจัดตั้งงานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้น ตามประกาศของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ 592/2519 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน 2518 เพื่อให้เป็นหน่วยงานรับผิดชอบการดำเนินงานที่จะเข้าไปส่งเสริมแม่บ้านเกษตรกรทั้งทางด้านการเกษตรและเคหกิจเกษตร เป็นการช่วยพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจในระดับครอบครัวของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจึงก่อตั้งขึ้นในทุกจังหวัด

5. กลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี

สมหวัง ใจหาญ (2550, พฤษภาคม 11) กล่าวว่า ปี พ.ศ. 2518 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลพบุรีได้จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้น โดยมีนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตสตรี ให้มีความพร้อมทุกด้านและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยกระตุ้นให้สตรีชนบทมีความคิดริเริ่ม ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความกระตือรือร้น มีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถช่วยเหลือตนเองได้และครอบครัวได้ ตลอดจนมีความรู้ในการประกอบอาชีพมีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่น โดยการก่อตั้งขึ้นครบทุกอำเภอในปีเดียวกันหรือพร้อมกัน ดังนั้นในอำเภอโคกเจริญได้จัดให้มีการก่อตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเกิดขึ้นเป็นรุ่นแรกของอำเภอ 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลยางราก ตำบลหนองมะค่า ตำบลวังทอง ตำบลโคกเจริญ ตำบลโคกแสมสาร และมีสมาชิกทั้งสิ้น 155 คน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตำบลยางรากเป็น 1 ใน 5 กลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นรุ่นแรกของอำเภอโคกเจริญตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีสมาชิกครั้งแรกจำนวน 25 คน จากนั้นการก่อตั้งแม่บ้านเกษตรกรตำบลยางรากได้ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ ในปี พ.ศ. 2540 ได้จัดตั้งกลุ่มสตรีทอผ้า และในระยะเวลาดังกล่าวในปีเดียวกันนั้นเองกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางรากได้ขยาย

กลุ่มและจัดตั้งเป็นกลุ่มเรียกว่า “กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์” พร้อมกันนั้นกลุ่มสตรีชนบทในหมู่บ้านเริ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาจึงได้จัดตั้งกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาขึ้น ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางรากจำนวนทั้งหมด 4 กลุ่ม และมีสมาชิกจำนวน 940 คน

6. วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มสตรีชนบท

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537, หน้า 3) ได้ระบุถึงแนวทางในการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรว่าสตรีชนบทเป็นกำลังสำคัญยิ่งที่ทำให้งานส่งเสริมการเกษตรสามารถบรรลุผลสำเร็จได้เร็วยิ่งขึ้นทั้งนี้เพราะสตรีชนบทเป็นบุคคลหนึ่งในครอบครัวที่มีบทบาทในการพัฒนาครอบครัวและสังคมเกษตรกร สตรีชนบทยังมีการแพร่กระจายข่าวสารต่างๆ สู่บุคคลในครอบครัวและเกษตรกรอื่นๆ ด้วย จากความสำคัญดังกล่าวจึงเห็นควรให้สตรีชนบทเหล่านี้รวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้น เพื่อรับความรู้ทั้งทางด้านเคหกิจเกษตร และทางด้านเกษตร ให้สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้านการเกษตรในครอบครัว อีกทั้งยังสามารถเป็นเกษตรกร ในการกระจายความรู้สู่ครอบครัวเกษตรกรอื่นๆ เพื่อให้ปฏิบัติตามอีกด้วย สตรีชนบทที่ได้รับการสนับสนุนให้รวมตัวกันเรียกว่า “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร”

โดยการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรนั้นมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อรวมสตรีชนบทที่มีความสนใจร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อร่วมกันให้พลังความคิดกำลังกาย กำลังทรัพย์ และจิตใจในการปรับปรุงยกระดับมาตรฐานของสังคมให้ดียิ่งขึ้น 2) เพื่อให้สตรีชนบทได้มีความรู้ในการประกอบอาชีพเช่นเดียวกับบุรุษ 3) เพื่อให้สตรีชนบทมีความรู้ด้านเคหกิจเกษตรในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของครอบครัวอันจะเป็นผลให้สมาชิกในครอบครัวมีพลานามัยที่สมบูรณ์ 4) เพื่อให้สตรีชนบทใช้ความรู้ด้านเคหกิจเกษตรเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง 5) เพื่อให้สตรีชนบทเป็นแหล่งรับบริการส่งเสริมทั้งด้านเกษตร และเคหกิจเกษตร จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมได้อย่างรวดเร็วและประหยัดงบประมาณ 6) เพื่อให้สตรีชนบทช่วยแก้ไขปัญหาของสังคมส่วนรวมปรับให้เท่ากับเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเป็นผลทำให้รักถิ่นรักอาชีพโดยไม่อพยพไปประกอบอาชีพในที่อื่นๆ 7) การดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทจะต้องไม่ขัดต่อนโยบายและการบริการของทางราชการ และจะต้องไม่มีความมุ่งหมายทางการเมือง

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537, หน้า 2) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มสตรีชนบทไว้ดังนี้ 1) ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์ 2) มีปัญหา มีความต้องการ และมีความสนใจร่วมกัน 3) อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือหมู่บ้านข้างเคียงกัน

7. โครงสร้างของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก

กรมส่งเสริมการเกษตร (2533, หน้า 1) กล่าวว่า ลักษณะโครงสร้างของกลุ่มสตรีชนบท ได้จำลองแบบมาจากกระบวนราชการหรือระบบบริษัทของเอกชน เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพมีโครงสร้างของกลุ่มดังนี้ 1) ชื่อกลุ่มเฉพาะ ตั้งเป็นชื่ออะไรก็ได้เพื่ออำนวยความสะดวกสื่อสารทั้งต่อสมาชิกเองและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 2) โครงสร้างกลุ่มต้องมีจำนวนสมาชิกไม่น้อยกว่า 15 คน มีคณะกรรมการซึ่งได้จากการคัดเลือก 5 ฝ่าย ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม

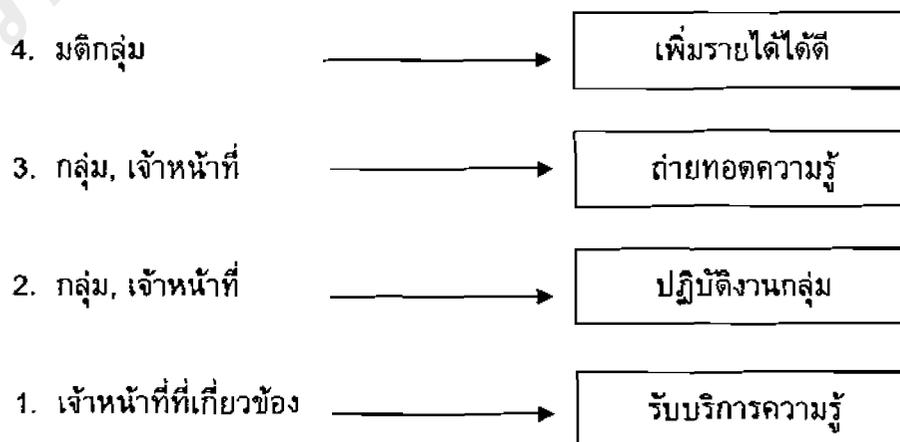
เลขานุการกลุ่ม ประชาสัมพันธ์กลุ่ม และเหรียญก 3) ที่ปรึกษา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ที่ปรึกษาด้านบริหารและวิชาการ หมายถึงบุคคลในท้องถิ่นเช่น เจ้าหน้าที่ ผู้นำ ครู ที่ปรึกษา กิตติมศักดิ์ที่หมายถึง บุคคลที่ไม่ได้พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแต่เป็นที่ต้องการภายในกลุ่ม เช่น นายอำเภอ และผู้ว่าราชการจังหวัด 4) โครงการของสมาชิกที่จะดำเนินงานแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ โครงการร่วม ได้แก่โครงการที่สมาชิกร่วมกันปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ และโครงการส่วนบุคคล ได้แก่ โครงการที่สมาชิกแต่ละคนปฏิบัติตามความสนใจ

8. คณะกรรมการกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก

สำออง กังฉิน (2550, มกราคม 11) กล่าวว่า ในการบริหารของกลุ่มสตรีตำบลยางราก อำเภอโคกเจริญ จังหวัดลพบุรี ปัจจุบัน มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 940 คน ได้เลือกตั้งคณะกรรมการบริหารงานของกลุ่มเพื่อทำหน้าที่ประสานงานและดูแลกิจกรรมของกลุ่ม โดยดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ปัจจุบันคณะกรรมการกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก มีรายชื่อและตำแหน่งดังนี้ 1) นางสำออง กังฉิน ตำแหน่งประธาน 2) นางสีนวน อนันตสมบุรณ์ ตำแหน่งรองประธาน 3) นายยวน หน้าดีแท้ ตำแหน่งเหรียญก 4) นางเกตุแก้ว กุตรราช ตำแหน่งประชาสัมพันธ์

9. การดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก

ในการดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก ได้จำแนกวิธีการดำเนินงานและการบริหารงานได้ดัง ภาพ 2

ภาพ 2 ขั้นตอนการดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทตำบลยางราก
ที่มา (องค์การบริหารส่วนตำบลยางราก, 2550, หน้า 225)

สมหวัง ไฉหาญ (2550, พฤษภาคม 11) กล่าวว่า การดำเนินงานของกลุ่มสตรีชนบทสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังนี้ คือ

ขั้นที่ 1 สตรีชนบทในตำบลยางรากที่สนใจรวมกลุ่มกันขึ้นมาเป็นกลุ่มสตรีตำบลยางราก เพื่อรับความรู้ด้านเทคนิคเกษตรและการทอผ้า จากเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนระดับจังหวัด ระดับอำเภอ

ขั้นที่ 2 กลุ่มดำเนินการโดยเอาความรู้จากขั้นที่ 1 มาปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาในครอบครัวหรือกลุ่ม เช่น ปัญหาด้านรายได้ ปัญหาด้านการประกอบอาชีพ ปัญหาด้านผลผลิตของผ้าทอ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคอยแนะนำเป็นพี่เลี้ยง

ขั้นที่ 3 กลุ่มและสมาชิกสามารถนำความรู้ที่ได้รับและปฏิบัติได้แล้วนั้นไปถ่ายทอดต่อครอบครัวและสมาชิกกลุ่มหรือคนในชุมชน เพื่อให้มีความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติได้

ขั้นที่ 4 กลุ่มสตรีชนบท จัดกิจกรรมเฉพาะกลุ่มขึ้นเองโดยดำเนินการร่วมกันในรูปแบบโครงการ หรืออาจเป็นโครงการในด้านการเพิ่มรายได้ต่าง ๆ หรือโครงการทางสังคมเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของครอบครัวและสังคมเกษตรกรได้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน

1. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

सानิตย์ บุญชู (2541, หน้า 17) กล่าวถึงความหมาย การพัฒนาชุมชนว่า เป็นกระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการรวมกำลังของราษฎรเองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ราษฎรสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศได้อย่างเต็มที่

อุบล สุวรรณวงศ์ (2541, หน้า 35) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้

ปรัชญา เวสารักษ์ (2542, หน้า 6) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนหมายถึง กระบวนการใดๆ ก็ตามที่ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวชนบทส่วนใหญ่

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2542, หน้า 1) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทไปในทิศทางที่

คาดหวังว่าน่าจะดีขึ้นกว่าเดิม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุและจิตใจ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

จากการให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายให้ประชาชนสามารถดำเนินการ โดยอาศัยศักยภาพด้านต่างๆ ที่มีอยู่ ตอบสนองความต้องการของตนเองได้ในทุกด้านที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรอง และมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

2. หลักการในการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักการในการพัฒนาชุมชนไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539, หน้า 35) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนช่วยตนเองเป็นสำคัญ ทั้งนี้รัฐบาลจะต้องให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมในกิจกรรมหรือโครงการที่เกินความสามารถของประชาชน โดยการมีส่วนร่วมคิด ร่วมปรึกษาและร่วมทำงานกับประชาชน

สมยศ ทุงหวั (2534, หน้า 205-207) ได้กล่าวถึงหลักการในการพัฒนาชุมชนสรุปได้ดังนี้ 1) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม พยายามให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหา ตัดสิน ตกลงใจ และดำเนินการเองในการพัฒนาให้มากที่สุด 2) หลักประชาธิปไตยในการทำงาน โดยที่การคิดร่วมกัน อภิปรายร่วมกัน วางแผนร่วมกัน ตัดสินปัญหา ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และประเมินผลร่วมกัน 3) หลักการใช้ประโยชน์จากบุคลากร องค์การ และทรัพยากรท้องถิ่น 4) หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น การวางโครงการต้องให้สอดคล้องกับความเชื่อถือเมื่อเห็นว่ามีสิ่งใดที่ควรคัดแปลงค่อยทำทีละน้อย นอกจากนี้การรู้และเข้าใจวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ยังช่วยให้ผู้พัฒนาสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้นๆ ไว้ด้วย 5) หลักการประเมินผล การประเมินผล เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้หรือไม่มีปัญหาและอุปสรรคที่จะต้องแก้ไขอย่างไร เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผล 6) หลักการประสานงาน นักพัฒนาจะทำงานคนเดียวไม่ได้ เพราะการพัฒนาจะต้องทำทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จึงจำเป็นต้องดำเนินงานร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานอื่นๆ ด้วยทั้งทางด้านเอกชนและรัฐบาล

จากการศึกษาทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า หลักการในการพัฒนาชุมชนจะต้องมุ่งพัฒนาให้ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการในการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ถึงแนวทางการทำงานหรือพัฒนา ในแง่ของการทำงานอย่างมีระบบ เพื่อการเปลี่ยนแปลง แก้ไขให้ดีขึ้น และเกิดจิตสำนึกว่าการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างเกิดจากความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มมากกว่าการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น

3. แนวคิดในการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

สมยศ ท่งหว้า (2534, หน้า 205-207) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนควรให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหา ตัดสินใจ ตกผลใจ และดำเนินการเองในการพัฒนาให้มากที่สุด การดำเนินงานควรยึดหลักประชาธิปไตย โดยให้มีการร่วมคิด อภิปรายร่วมกัน วางแผนร่วมกัน ตัดสินปัญหาร่วมกัน และประเมินผลร่วมกัน นอกจากนี้การพัฒนาชุมชนจะต้องประสานงานร่วมกับบุคลากร องค์กร การ สถาบัน หน่วยงาน อื่นๆ ทั้งทางด้านเอกชน และรัฐ

ธวัช ทันโตภาส (2539, หน้า 39-44) กล่าวถึง แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน นั้นถือว่าพลังสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การพัฒนาชุมชน จึงเป็นการกระตุ้นหรือ ชักจูงให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และความร่วมมือในการทำงาน เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น แนวคิดในการพัฒนาชุมชนสรุปได้ดังนี้ 1) การพัฒนาชุมชนเป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของประชาชน โดยมีรัฐบาลสนับสนุน 2) การช่วยเหลือตนเอง เป็นการช่วยให้ประชาชนมีความสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ 3) ความคิดริเริ่มของชุมชน ประชาชนเป็นผู้คิดริเริ่มในการแสดงความคิดและมีส่วนร่วมในการเสนอกิจกรรมที่คนต้องการ 4) ความสมดุลในการพัฒนา ในการพัฒนานั้นจะต้องคำนึงทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม โดยพัฒนาให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมกัน

จากแนวคิดของการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า แนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้นควรให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ในการร่วมมือกัน ระหว่างรัฐกับประชาชน เพราะประชาชนเป็นผู้ที่ทราบปัญหาและความต้องการของตนเองว่า ต้องการอะไร โดยอาศัยการดำเนินการที่อิงหลักประชาธิปไตย และส่งเสริมให้มีการพัฒนา ความรู้ควบคู่กับการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นด้วย

4. กระบวนการในการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชนไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

อาภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง (2534, หน้า 6-7) กล่าวว่าในฐานะที่การพัฒนาชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจึงจำเป็นที่จะต้องเป็นทั้งกระบวนการให้การศึกษา กระบวนการจัดองค์กร กล่าวคือ 1) กระบวนการให้การศึกษา เป็นการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการปฏิบัติที่เป็นอุปสรรคต่อการปรับปรุงทางเศรษฐกิจและสังคม เกี่ยวข้องกับสาเหตุของทัศนคติเฉพาะอย่างที่จะช่วยให้เกิดการปรับปรุงและการสนับสนุน

ให้เกิดความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง นั่นคือ เป็นการพัฒนาความสามารถของประชาชนเพื่อสร้างการตัดสินใจ (judgments) อันเป็นผลมาจากกิจกรรมต่างๆ เพื่อจะก้าวไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เพื่อจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค และเพื่อจะปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยพลังบังคับ (forces) จากภายนอก 2) กระบวนการจัดองค์การนั้น มิได้หมายความว่าเพราะประชาชนมาร่วมปฏิบัติการ หรือกระทำการร่วมกันอันเป็นความสามารถที่ดีกว่าที่จะทำให้เห็นถึงผลประโยชน์หรือส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเขามีอยู่เหมือนๆ กันเท่านั้น แต่หมายถึงว่าเพราะการพัฒนาชุมชนต้องการที่จะย้าให้เข้าใจอีกครั้ง (re-orientation) ถึงสถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ เพื่อที่จะให้การช่วยตนเองเกิดผลอย่างเต็มที่ และเพื่อจัดให้มีสื่อจำเป็นสำหรับบริการต่างๆ ของรัฐด้วย นั่นคือ กระบวนการจัดองค์การหมายถึงการรวมกลุ่มเพื่อปฏิบัติการร่วมกันของประชาชนอย่างหนึ่งและการรู้จักและใช้สถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ตลอดจนการจัดให้มีสื่อเพื่อนำบริการของรัฐสู่ประชาชน

ดังนั้นถ้ามีการตระหนักถึงผลประโยชน์อย่างเต็มที่ของการให้การศึกษาที่ดีกว่า และการปรับปรุงการจัดองค์การให้ดีขึ้นแล้ว จำเป็นจะต้องมีเงื่อนไข 2 ประการ คือ 1) จะต้องมีการพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริง (real-needs) ของประชาชน หน้าที่เบื้องต้นของผู้รับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน คือจะต้องชี้ให้เห็นถึงความต้องการที่แท้จริง ของประชาชน จะต้องช่วยประชาชนให้มีการตัดสินใจที่ดีขึ้น เพื่อตัวเองในสิ่งที่ต้องการว่าสิ่งนั้นคืออะไร และจะได้รับความพึงพอใจอย่างไร 2) ผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนจะต้องสามารถบอกถึงความต้องการที่ยังไม่เป็นที่รู้และเข้าใจของประชาชนได้ และจะต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความต้องการเหล่านั้นด้วย อย่างไรก็ตามก็ดี ควรตระหนักไว้ว่าบางครั้ง การที่จะได้รับความพึงพอใจจากความต้องการของท้องถิ่นบางอย่างอาจจะขัดแย้งกับนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้

กล่าวโดยสรุป สิ่งสำคัญในกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้นคือ การให้ประชาชนในชุมชนใช้ความรู้ กำลังความสามารถที่มีอยู่ร่วมกันในการดำเนินการพัฒนา โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐให้การช่วยเหลือแนะนำเท่าที่จำเป็น ทั้งนี้จำเป็นจะต้องทำให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้ความสามารถ และความตระหนักในบทบาทหน้าที่ในอันที่จะร่วมมือกันพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า

5. แผนและนโยบายการพัฒนาชุมชน

ประเทศไทยนำวิธีการบริหารการพัฒนามาใช้อย่างเต็มรูปแบบเพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในแนวทางหรือทิศทางที่ต้องการตั้งแต่ พ.ศ. 2504 อันเป็นปีที่แผนพัฒนาฯ ฉบับแรกถือกำเนิดขึ้น กระทั่งปัจจุบันนี้ พ.ศ. 2545 เป็นปีที่อยู่ในช่วงอายุของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นับรวมเวลาในการมีแผนพัฒนาระดับชาติทั้งสิ้นคือ 41 ปี มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมของไทย ได้แก่ ฉบับที่ 1-2 เน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการลงทุนกระจายการพัฒนาทางด้านโครงสร้าง

พื้นฐาน ฉบับที่ 3-4 ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม การลดอัตรา การเพิ่มประชากร และการกระจายรายได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 5-8 มุ่งเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การปรับโครงสร้าง ฉบับที่ 7 มุ่งรักษาระดับการเจริญเติบโตในระดับที่เหมาะสม ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพ การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ฉบับที่ 8 เป็นแผนที่ปฏิรูปความคิดและคุณค่าใหม่ของสังคมไทยโดยเน้น “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนามาเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ตลอดจนเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายในสังคมมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา

ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ซึ่งจะนำมาใช้ในปี พ.ศ. 2545-2549 ได้ผ่านการทบทวนประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมาและการวิเคราะห์เงื่อนไข สถานการณ์ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคต ประกอบกับการระดมความคิดเห็นจากประชาชนในทุกส่วนของสังคมไทย มาสังเคราะห์เชื่อมโยงกันเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ทำให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 มีเป้าหมายหลักของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง โดยคำนึงถึง “ความสมดุล” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทาง เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองและก้าวตามโลกได้อย่างรู้เท่าทัน โดยยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้ได้

6. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544, หน้า 2-9) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชน เป็นแนวคิดที่มีรากเหง้ามาจากแนว ทฤษฎีอนาธิปไตย (anarchism) โดยทฤษฎีอนาธิปไตยนิยมได้เสนอว่า สังคมในอุดมคติ คือสังคมที่ปราศจากรัฐ ซึ่งพื้นฐานของสังคมจะต้องประกอบไปด้วยหน่วยขนาดย่อยที่ต่างเป็นอิสระ ที่มีความสัมพันธ์ ของสมาชิกภายในหน่วยและระหว่างหน่วยอิสระเหล่านี้ คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยความสมัครใจ และจะมีผลทำให้สังคมสามารถผูกพันอยู่เป็นระบบเดียวกันได้โดยไม่มีอำนาจรัฐ หรือระบบศูนย์กลางมาผูกขาดการชี้นำ ระบบอนาธิปไตยเป็นระบบที่มีเครือข่ายโดยธรรมชาติ ทั้งระบบชุมชน ระบบท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญมากในการเชื่อมโยงหน่วยต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น และโดยสมัครใจ

7. แนวคิดและความหมายเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย

รัชชชัย วงศ์ธนาสุนทร (2540, หน้า 12) กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคมในชนบทที่เปิดโอกาสให้ภาครัฐ องค์กรพัฒนาชุมชน และชาวบ้านได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรม โดยมีหลักการในการทำงานที่สำคัญคือ มุ่งแก้ไขปัญหาเรื่อง การทำมาหากิน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน โดยการให้สมาชิกถือหุ้น อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ชุมชน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็น

ผลประโยชน์ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องเน้นกระบวนการในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สูงขึ้นด้วย

มงคล ตำนานินทร์ (2541, หน้า 105-106) ให้ความหมายเศรษฐกิจชุมชนไว้ 2 มิติ ได้แก่ 1) มิติทางวิชาการ ได้ให้ความหมายเศรษฐกิจชุมชน การผลิต การแปรรูป การค้า และการบริหารที่อยู่ในขบวนการมุ่งผลกำไรในรูปตัวเงิน แต่ขณะเดียวกันก็ตระหนักถึงความพอใจที่แม้ว่าจะได้เงินเพียงเล็กน้อย แต่ทำให้ตัวชาวบ้านเอง ครอบครัวและชุมชน ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างรู้จักสามัคคี 2) มิติในทางปฏิบัติ หมายถึง การผลิต การแปรรูป การบริโภค การค้า และการบริหารที่มีการตัดสินใจดำเนินการของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ซึ่งมีความหมายว่าการริเริ่มในการผลิต และการลงทุนอาจมาจากชาวบ้านหรือบุคคลภายนอกก็ได้ แต่หัวใจสำคัญอยู่ที่ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการต่างๆ ของกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน

ประเวศ ะสี (2542, หน้า 65) กล่าวว่า เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจชุมชน เป็นเรื่องเดียวกัน และมีใช่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ได้รวมเอาเรื่องของ สังคม วัฒนธรรม ประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อม การศึกษา จิตใจ ศิลธรรม และสุขภาพอนามัย พร้อมกันไปด้วย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544, หน้า 2) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย เริ่มเกิดมาจากข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชน เมื่อ 20 ปีก่อน ต่อมา มีนักคิดระดับชาติหลายคน เช่น ศาสตราจารย์ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ศาสตราจารย์ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช เป็นต้น ได้พูดและเขียนเสนอแนวทางเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนจนสามารถผลักดันให้ปรากฏแนวคิดนี้ใน ส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544 ที่ว่าจะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัว และชุมชนเป็นสถาบันหลักของการพัฒนา จนมาถึงที่สำคัญที่สุดคือ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปราศรัย เมื่อ วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ทรงเสนอ "ทฤษฎีใหม่" ที่ทรงเรียกว่า "เศรษฐกิจพอเพียง (self-sufficient economy)" เศรษฐกิจชุมชน เริ่มจากเศรษฐกิจ เกษตรกรรม และผลผลิต หรือ การแปรรูปที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาที่ความเจริญ และกระจายทั่วประเทศ โดยเริ่มต้นจากระดับครอบครัว เป็นชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาเป็นแกนกลางเศรษฐกิจของชาติต่อไป

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดและความหมายทางเศรษฐกิจชุมชนที่นักวิชาการ และนักพัฒนาได้ให้ไว้นั้นอาจจะมี ความแตกต่างหลากหลายในแง่ของรายละเอียด แต่หากพิจารณาถึงแก่นของความคิดแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความใกล้เคียงกันเป็นอย่างยิ่ง สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีความสุข เป็นสำคัญ โดยกรอบของกิจกรรมที่ห้าจะเป็นกิจกรรมทางการเกษตร กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และกิจกรรมบริการที่กลุ่มชาวบ้าน องค์กรชุมชน องค์กรพหุภาคี (รัฐ เอกชน ประชาชน) เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการคิดริเริ่ม ดำเนินการ และรับผลประโยชน์

8. หลักการในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชน

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2544, หน้า 66) กล่าวว่า หลักการในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชน ควรจะเริ่มจากการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนา จากการพัฒนาแบบแยกส่วน (split type development) ไปสู่การพัฒนาแบบบูรณาการ (holistic approach) ซึ่งทุกส่วนต้องมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เมืองและชนบทไม่สามารถแยกกันพัฒนาได้ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และบริการต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย โดยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง รวมทั้งจะต้องมีความสอดคล้องกับบริบท (context) ของชุมชนทั้งในแง่ของศักยภาพ ทรัพยากร และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

8.1 หลักการดำเนินเศรษฐกิจชุมชนของประเทศไทย

มงคล ดำธนานินทร์ (2541, หน้า 107-109) กล่าวว่า ในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนนั้นมีหลักการสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

8.1.1 เป็นการสร้างความสัมพันธ์ เพื่อเป็นรากฐานปกติ เนื่องจากเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องเฉพาะหน้าของการดำรงชีพในสังคมที่มีภารกิจสำคัญอยู่ 3 มิติ คือ 1) ภารกิจในเรื่องของการผลิต การแปรรูป การบริโภค การค้า และการบริการ 2) ภารกิจในเรื่องการสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับชุมชน 3) ภารกิจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

8.1.2 เป็นการร่วมมือในลักษณะพหุภาคี เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่อาศัยเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น รัฐเพียงฝ่ายเดียว หรือประชาชนเพียงฝ่ายเดียวเป็นต้น มักจะส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เป็นไปอย่างล่าช้า ทั้งนี้เพราะในส่วนของชาวบ้านเองมักมีจุดอ่อนในเรื่องของความรู้ทางวิชาการ ทางเทคนิค ในขณะที่ส่วนของรัฐเองมักมีปัญหาในเรื่องของการขาดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของชาวบ้านอย่างตรงเป้า ดังนั้นในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องอาศัยในการผนึกกำลังกันทั้งภาครัฐ และภาคประชาชน

8.1.3 ผลของการดำเนินการเศรษฐกิจส่วนใหญ่ต้องตกอยู่กับชาวบ้าน ในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนนั้นข้อสำคัญประการหนึ่งก็คือ ผลประโยชน์ของการดำเนินการส่วนใหญ่จะตกอยู่กับกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแล้วยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นธรรม (equity) ของระบบเศรษฐกิจที่ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอีกด้วย

8.1.4 การผลิตสินค้าและการบริการที่คำนึงถึงผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชนนั้น ความปลอดภัยและคุณค่าที่ผู้บริโภคจะได้รับ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ ดังนั้น ผลิตภัณฑ์หรือการบริการที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนจะต้องให้ความสำคัญกันทั้งสองเรื่องข้างต้นเป็นอย่างสูง

8.1.5 จะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน และผู้บริโภค ในการดำเนินการเศรษฐกิจชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน จะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้

ทั้งเทคโนโลยีของการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการให้กับชาวบ้านให้ได้ รวมทั้งจะต้องให้ความรู้กับผู้บริหาร ในแง่ของคุณสมบัติ และคุณค่าของผลิตภัณฑ์และบริการที่เกิดจากกิจกรรม เศรษฐกิจชุมชน

8.2 นโยบายของรัฐ

ชินวัตร สมสืบ (2539, หน้า 75) กล่าวว่า โดยหลักการ รัฐบาลควรส่งเสริมแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างจริงจังควรส่งเสริมให้ องค์กรกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เข้มแข็งได้ทำงานในลักษณะพหุภาคี เพื่อให้สามารถขยายงาน ขจัดปัญหาอุปสรรคทางการตลาด ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และจะต้องส่งเสริมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเศรษฐกิจ และเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง รัฐจะต้องสนับสนุนการเชื่อมโยงเครือข่าย ระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นด้วยกัน องค์กรเชิงทุนของชุมชนและองค์กรเชิงกลุ่มอาชีพของชุมชน ทั้งในระดับแนวราบ คือ ท้องถิ่น และระดับแนวตั้ง คือ ระดับภาค และระดับประเทศ ให้สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมทางธุรกิจให้มีความมั่นคง แข็งแรง สามารถสร้างเกราะคุ้มภัย ผลกระทบจากเศรษฐกิจมหภาค หรือ ระบบเศรษฐกิจโลกได้

กระทรวงมหาดไทย (2541, หน้า 4) ทั้งนี้โดยสภาพข้อเท็จจริงพบว่า กระทรวงมหาดไทย ได้มีนโยบายสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยได้กำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยมีแนวทางในการพัฒนา 5 ประการ คือ 1) ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา 2) ส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ 3) ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายทางเศรษฐกิจชุมชน 4) ส่งเสริมให้เกิดตลาดชุมชน 5) ส่งเสริมการจัดเวทีชาวบ้าน โดยมีมาตรการในการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน 9 มาตรการ คือ 1) มาตรการเรื่องการเกษตรผสมผสาน 2) มาตรการการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก 3) มาตรการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ 4) มาตรการพัฒนากลุ่มอาชีพ 5) มาตรการการทำฝักรายของค์กรชุมชน 6) มาตรการการจัดลานค้าชุมชน 7) มาตรการพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน 8) มาตรการพัฒนาประชาคมอำเภอ 9) มาตรการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร โดยได้มีการกำหนดให้มีการจัดทำโครงการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนด้วยตนเอง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบ ของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลุ่มและการมีส่วนร่วม

จากแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาสตรีนั้น การส่งเสริมกลุ่มอาชีพของสตรีเป็นกลวิธีหนึ่งที่ช่วยให้สตรีได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องทราบความหมายของกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่ม และการพัฒนากลุ่มด้วย ซึ่งได้ศึกษาและรวบรวมไว้ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของกลุ่ม

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2546, หน้า 186) ให้คำนิยามความหมายของกลุ่มว่า กลุ่ม หมายถึง การรวมตัวกันของบุคคล กลุ่มจะมีลักษณะของการสังสรรค์ ติดต่อกันแบบตัวต่อตัวอย่างมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มเบื้องต้น ในหลายลักษณะด้วยกัน แต่ลักษณะที่สำคัญคือ กลุ่มเหล่านี้เป็นหน่วยสังคมขั้นพื้นฐานที่จะเสริมสร้างบุคลิกภาพและอุดมการณ์ของบุคคล

ปราชญา กล้าผจญ และอัปษรศรี พลอดเปลี่ยว (2540, หน้า 138) กล่าวไว้อีกว่า บุคคลเหล่านี้จะต้องตระหนักกันและกันในระหว่างการทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมบางอย่างที่ตั้งไว้ และทราบดีว่าตนเองมีส่วนร่วมในกลุ่มนั้น

ประยงค์ มีใจชื่อ (2542, หน้า 175-176) อธิบายว่านอกจากกลุ่มจะเป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แล้วคนที่เข้ามารวมตัวกันจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและขึ้นอยู่กับหรืออาศัยซึ่งกันและกัน (interacting and interdependent) โดยคนที่มารวมตัวกันนี้ ต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจหมายถึงการบรรลุวัตถุประสงค์ของสมาชิก หรือวัตถุประสงค์เพื่อส่วนรวมของสังคมก็ได้

สนชยา พลศรี (2545, หน้า 26) ให้ความหมายของกลุ่ม หมายถึง บุคคลหรือคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มารวมกลุ่มกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การสมรสการประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพ การศึกษา การทำกิจกรรมทางศาสนาการตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เป็นต้น ในบริเวณหนึ่งการรวมกลุ่มชนิดนี้เรียกว่า "กลุ่มคน"

ฮอลล์ตัน และฮัทธีย์ (Horton & Hunt, 1976, pp.148-149) ให้ความหมายกลุ่มสังคมว่า กลุ่มสังคม คือ กลุ่มคนที่ไม่เพียงแต่มีความใกล้ชิดกันทางร่างกายเท่านั้นแต่จะต้องมีการกระทำต่อกันทางสังคม มีการเร้า การตอบสนองซึ่งกันทางร่างกายเท่านั้น แต่จะต้องมีการกระทำต่อกันทางสังคม มีการติดต่อสัมพันธ์กันตามสภาพและบทบาท มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเชื่อในด้านค่านิยมร่วมกัน หรือคล้ายคลึงกัน ตัวอย่างของกลุ่มสังคม เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน กลุ่มข้าราชการ กลุ่มอาชีพ กลุ่มเชื้อชาติ เป็นต้น

บารอน และ พอลลาส (Baron & Paulas, 1991, p.296) อธิบายว่า กลุ่ม เป็นการรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ 2 คนหรือปัจเจกบุคคลที่มีรูปแบบการติดต่อหรือความสัมพันธ์ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน และยอมรับว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม

สรุปได้ว่า กลุ่ม จะต้องประกอบไปด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกัน เมื่อบุคคลได้รวมตัวกันแล้วก็จะมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายของกลุ่มด้วย นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายร่วมแล้วกลุ่มยังจะต้องมีกฎ ระเบียบที่เป็นแบบแผนเพื่อจะเป็นมาตรฐานในการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วม หรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มสมาชิกภายในกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์และขึ้นอยู่กับซึ่งกันและกันหรือต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interacting and interdependent)

2. การจัดตั้งกลุ่มและการพัฒนากลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึง เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มไปสู่ความเข้มแข็ง จึงได้นำแนวความคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือการจัดตั้งกลุ่ม ดังนี้

จีรพรรณ กาณจนะจิตรา (2546, หน้า 187) กล่าวถึงการพัฒนาหรือการพัฒนาเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลักษณะองค์ประกอบในการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงและบรรลุผลตามเป้าหมายอยู่เสมอ ปัจจัยบ่งชี้การพัฒนาหรือการพัฒนาที่มีหลายประการ ดังนี้

1. การปรับตัวของกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถในการยอมรับแนวความคิดและวิธีการใหม่ ตลอดจนการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับและเทคนิคในการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มสามารถเพิ่มสมรรถภาพในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างเสมอ

2. เป้าหมายของกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถของกลุ่มในการกำหนดและพัฒนาเป้าหมายในการดำเนินงานและความสามารถในการสร้างประสิทธิภาพในการทำงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายได้อย่างเสมอ

3. ความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถของกลุ่มในการสร้างความร่วมมือมีความผูกพัน พึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกทุกคนทุกฝ่าย

4. การสร้างและรักษามาตรฐานกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถกลุ่มในการรับสมาชิกให้สามารถเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงานของกลุ่มได้อย่างเสมอ

5. บรรยากาศของกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถของกลุ่มในการสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน มีสิ่งดึงดูดให้ทุกคนและทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกอบอุ่นมีขวัญและกำลังใจดี มีความพร้อม มีความเสียสละ และความร่วมมือให้กับกลุ่มอย่างเต็มที่อยู่เสมอ

6. ประสิทธิภาพของกลุ่ม ได้แก่ ลักษณะความสามารถของกลุ่ม ในการสร้างกำลังอำนาจในการเร่งเร้า สนับสนุน ให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกลไกเพื่อการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอยู่เสมอ

ปราชญา กล้าผจญ และอัปษรศรี ปลอดภัย (2540, หน้า 143-144) ได้แยกปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มย่อยไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. เกิดจากความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความต้องการทางจิตใจทางสังคม มีส่วนผลักดันอย่างสำคัญให้มนุษย์รวมกันเป็นกลุ่ม

2. เกิดจากความต้องการอำนาจการต่อรอง เพราะอำนาจการเรียกร้องต่อรอง หากทำไปคนเดียวย่อมไม่มีพลังเพียงพอ จึงต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อทำการเจรจาต่อรอง

3. เกิดจากความต้องการได้รับผลประโยชน์ ในการต่อสู้ด้วยตนเองเพียงคนเดียว ย่อมกระทำได้ยาก จึงต้องมีการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่ม เพื่อเจรจาต่อรองเรื่องผลประโยชน์ไม่ให้เสียเปรียบ และได้รับสิทธิพึงมีพึงได้จากการทำงาน

4. เกิดจากสภาพความกดดันบีบบังคับ เนื่องจากสภาพการทำงานเกิดความอึดอัดขัดข้อง ทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่อาจยอมรับได้ จึงต้องมารวมกันเป็นกลุ่มเข้าอย่างไม่จงใจเพื่อแก้ไขปัญหา

จากแนวคิดการจัดตั้งกลุ่ม และการพัฒนากลุ่ม เป็นรูปแบบหรือแบบแผนการจัดตั้งกลุ่มนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะพิจารณาว่ากลุ่มใดมีการพัฒนาและ องค์ประกอบของกลุ่มครบถ้วนเช่นใด ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลวของกลุ่มได้ และได้นำมาเป็นหลักการพื้นฐานในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ

3. หลักและวิธีการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2546, หน้า10-12) กล่าวว่า หลักและวิธีการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพนั้น ได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

3.1 วัตถุประสงค์

3.1.1 เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและการตลาดของครอบครัว

3.1.2 ให้อำนาจการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว

3.1.3 ให้สมาชิกรู้จักการดำเนินงานในรูปแบบกลุ่มด้วยตนเองตามหลักการประชาธิปไตย

3.1.4 ส่งเสริมให้กลุ่มอาชีพมีความเชื่อมั่นและกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ

3.1.5 รู้จักหาข้อมูล ด้านราคา การตลาด การผลิต คุณภาพ เป็นที่ต้องการของตลาด

3.1.6 ให้อำนาจแสวงหาความร่วมมือด้านเงินทุน การจำหน่ายทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

3.2 ด้านการผลิต มีวิธีการ 2 รูปแบบ คือ

3.2.1 ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์

3.3.2 สนับสนุนส่งเสริมให้มีทุกครัวเรือน โดยไม่ต้องจัดตั้งกลุ่มทั้ง 2 รูปแบบควรมีแนวปฏิบัติดังนี้ คือ

1) ต้องเป็นโครงการในแผนพัฒนาตำบล

2) เงินงบประมาณ จากแหล่งสนับสนุน แต่ให้ถือเป็นเงินทุนคืนกลุ่มหรือหมู่บ้านของตน

3) คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบโครงการในการจัดทำทะเบียนจ่ายพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และรับผิดชอบเงินทุนคืนกลุ่ม

3.3 ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ

เพื่อการผลิตออกจำหน่ายเป็นรายได้เพิ่มพูนแก่ครอบครัว เช่น ด้านการเกษตร การประมง หัตถกรรม อุตสาหกรรมในครัวเรือนมีแนวทางในการปฏิบัติ ดังนี้

- 3.3.1 ต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพนั้น
- 3.3.2 จัดตั้งกลุ่มตามลักษณะอาชีพ
- 3.3.3 กลุ่มอาชีพให้สมาชิกกลุ่มเป็นสมาชิกกลุ่มออกทรัพย์
- 3.3.4 ประสานงาน เกษตรตำบล ปศุสัตว์ ฝึกอบรมอาชีพให้ความรู้แก่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่ม
- 3.3.5 งบประมาณ เงินอุดหนุน การพัฒนาชุมชน หรือภาคเอกชน และหน่วยราชการอื่น
- 3.3.6 โครงการที่สนับสนุนอยู่ในแผนพัฒนาตำบล
- 3.3.7 ให้มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มอาชีพ เป็นผู้บริหารโครงการโดยมีระเบียบกลุ่ม และรับผิดชอบเงินทุนคืนกลุ่มด้วย

3.4 ด้านการตลาด มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

- 3.4.1 ปรับปรุงการผลิตให้มีคุณภาพ และรูปแบบตรงกับความต้องการของตลาด
- 3.4.2 จัดทำเอกสารแนะนำผลิตภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ เผยแพร่ข่าวสารความเคลื่อนไหวด้านการตลาด
- 3.4.3 จัดนิทรรศการเผยแพร่ และแสดงผลการดำเนินงานการส่งเสริมอาชีพอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์
- 3.4.4 ส่งผลิตภัณฑ์ไปเผยแพร่หรือจำหน่ายยังศูนย์รวมผลิตภัณฑ์จะเห็นได้ว่าการเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มต่าง ๆ นั้น จะช่วยทำให้ผู้เข้ามาเป็นสมาชิกได้มีประสบการณ์ทางด้านสังคม ได้เรียนรู้ พบปะผู้คน และสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพนั้น เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อส่งเสริมรายได้ เพื่อเป็นการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน

4. ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุณิธย์ ออบอุ่น, จันทนา เบจทรัพย์, สหทัยา วิเศษ และชลกาญจน์ ฮาชันนารี(2543, หน้า 135-137) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาว่า เป็นการให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ ระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2543, หน้า 11) ให้ความหมายของไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ประชาชนซึ่งประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่ม และองค์กร มีส่วนร่วมในกระบวนการ

อาทิ การรับรู้ข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น และชี้ประเด็นปัญหา การตัดสินใจ กำหนดนโยบาย การวางแผน การจัดการ การได้รับประโยชน์ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ การติดตามประเมินผล และการแก้ไขปัญหาอุปสรรค

ยูเนสโก (UNESCO, 1980, p. 11) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการแสดงออกซึ่งความต้องการของคนของประชาชนในชนบท การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท

กีฟฟิน (Griffin, 1984, pp. 15-16) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในมุมมองที่กว้างกว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และโดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือก การบริหาร และการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น และยังเพิ่มเติมความหมายของการมีส่วนร่วม 3 ประการ คือ 1) อิทธิพลของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร และการใช้ประโยชน์ ของทรัพยากรเพื่อการผลิต 2) เกี่ยวข้องกับความจำเป็นที่การเข้าร่วมของประชาชนในการวางแผน และดำเนินการกิจกรรมต่างๆ จะสร้างโอกาสด้านสังคม เศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และการจ้างแรงงานและเพิ่มการกินดีอยู่ดี 3) การมีส่วนร่วมที่สนองต่อสิ่งที่จะเข้าถึงซึ่งการปรับปรุงให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิตหลักๆ การบริหาร และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย ฉะนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองนำมาซึ่งการกระจายอำนาจทางการบริหาร และทรัพยากรไปสู่ระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อยืนยัน การตัดสินใจของประชาชนจะมีได้และได้รับการปฏิบัติตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ฮิช (Hirsch, 1990, p.186) กล่าวว่า สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมของสหประชาชาติ (United Nations Research Institute for Social Development) หรือใช้ชื่อย่อว่า UNRISD ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า คือ การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้านต่างๆ ได้แก่ 1) ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดนโยบายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย 2) ในการปฏิบัติตามแผนหรือโครงการต่างๆ โดยสมัครใจ

จากการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของนักวิชาการทั้งหลายข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ประชาชนสามารถรวมกลุ่มกันเอง และผลจากการรวมกลุ่มประชาชนสามารถบ่งบอกถึงปัญหาและความต้องการในการแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการตลอดจนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง และประเมินโครงการทั้งนี้จะต้องเป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีโอกาสได้รับทรัพยากรและการบริการที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือและสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรเอกชน

5. กระบวนการมีส่วนร่วม

บัญญัติ แก้วส่อง (2531, หน้า 17) ได้ทำการศึกษารูปแบบทางสังคม - จิตวิทยา สำหรับอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา ได้จำแนกกระบวนการในการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่ใช้ในโครงการ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือโดยการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลที่เกิดจากโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากโครงการ หรือมีส่วนในการรับผลเสียที่อาจจะเกิดจากโครงการ ซึ่งผลประโยชน์หรือผลเสียนี้อาจเป็นด้านวัตถุหรือด้านจิตใจที่มีผลต่อสังคมหรือบุคคลก็ได้

ขั้นที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการพัฒนาที่ดำเนินนั้น บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะๆ หรือประเมินผลรวมซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดของโครงการทั้งหมด

ยูเนสโก (UNESCO, 1980, pp. 41-49) ได้เสนอรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผลและประการสำคัญ คือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน 3) การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ 4) การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน

ชาติด, วิลและปีเตอร์ (Shadid Wasif, Wil Prins & Peter J.M. Nas, 1982, p. 356) แสดงแนวคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด คือ แนวคิดของ

โคเอน และอัฟฟอฟ ซึ่งได้จำแนกกระบวนการมีส่วนร่วมหรือประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็น 1) การตัดสินใจ 2) การดำเนินการ 3) ผลประโยชน์ และ 4) การประเมินผล ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกต้องกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ ทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพแล้ว และพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ทั้งในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบ หรือที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น ความชอบ และความคาดหวัง ซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

จากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เป็นกระบวนการที่ประชาชนเป็นผู้ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเอง นอกจากนี้ประชาชนยังเป็นผู้ตัดสินใจกำหนดความต้องการ ตลอดจนการจัดอันดับความสำคัญของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการพัฒนา เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางในการดำเนินงานและทรัพยากรที่ต้องใช้ 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา เป็นกระบวนการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการได้รับการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ จากการพัฒนา เป็นกระบวนการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุ ด้านสังคม และส่วนบุคคลโดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน 5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินผลการพัฒนาว่า ได้ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ หรือมีปัญหาและอุปสรรคที่จะต้องแก้ไขอย่างไร เพื่อให้การดำเนินงานครั้งต่อไปบรรลุผล

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ

1. ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ

ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ ได้มีการอธิบาย ในทัศนะที่แตกต่างกันออกไป สรุปความหมายที่สำคัญ ๆ ดังนี้

สุชา จันทน์เอม (2536, หน้า 120) ให้ความหมายว่า การจูงใจ หมายถึง

1. สภาวะที่อินทรีย์ถูกกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางที่ตั้งไว้
2. เป็นพฤติกรรมที่สนองความต้องการของมนุษย์ และเป็นพฤติกรรมที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทาง
3. เป็นพฤติกรรมที่ถูกกระตุ้นโดยแรงขับของแต่ละบุคคล มีแนวทางมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้ร่างกายอาจจะบรรลุความประสงค์ และความปรารถนาอันเกิดจากแรงขับนั้น ๆ ได้

ชนิษฐา วิเศษสาธิต (2537, หน้า 158) สรุปว่าแรงจูงใจ หมายถึงสภาวะที่อินทรีย์ถูกกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรม เพื่อไปยังจุดมุ่งหมายปลายทาง หรือเป้าหมาย ส่วนการจูงใจ หมายถึงกระบวนการที่บุคคลถูกกระตุ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดแรงผลักดันให้แสดงพฤติกรรมออกมา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ผู้ทำการชักจูงใจ ส่วนพฤติกรรมที่ถูกกระตุ้นหรือถูกเร้าให้แสดงออกมาที่เรียกว่าพฤติกรรมที่ถูกจูงใจนั้นจะแสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

1. มีพลัง หมายถึงพฤติกรรมที่ถูกจูงใจนั้น ต้องแสดงออกด้วยกิริยาอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในลักษณะที่เป็นการเพิ่มพลัง เช่น จากหลับเป็นตื่น และจากเฉย ๆ เป็นกระตือรือร้น
2. มีทิศทาง พฤติกรรมที่ถูกจูงใจนั้น ต้องมุ่งไปสู่ทิศทางใดทิศทางหนึ่ง เช่น นักวิ่งจะต้องเข้าสู่เส้นชัย ไม่ใช่วิ่งไปที่อื่น หรือคนที่กำลังหิว จะเดินไปร้านอาหาร ไม่ใช่เดินเข้าโรงหนัง
3. การดำรงไว้ เป็นการรักษาระดับของพฤติกรรมให้ดำรงอยู่ ส่วนสิ่งเร้าที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาได้นั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความต้องการ และความสนใจ ซึ่งอาจเป็นทั้งสิ่งเร้าภายนอกมากระตุ้น หรือล่อใจและสิ่งเร้าภายในที่มากระตุ้นความต้องการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจก็ได้

แสงเดือน ทวีสิน (2539, หน้า 91) อธิบายว่า คำว่าแรงจูงใจ (Motivation) มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า "movere" แปลว่า การเคลื่อนไหวซึ่งหมายถึงพลังผลักดันให้มนุษย์มีการเคลื่อนไหวได้ตามคำสั่ง หรือความต้องการของผู้อื่น และพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างของมนุษย์จะไม่เกิดขึ้นถ้าปราศจากการจูงใจ

โสภา ชูพิกุลชัย (2539, หน้า 120) อธิบายว่า แรงจูงใจหมายถึงสิ่งที่มาเร้าหรือกระตุ้นให้ความต้องการของมนุษย์ได้รับความพอใจ และมีผลให้พฤติกรรมของมนุษย์บรรลุเป้าหมายโดยปราศจากภยันตรายหรือสภาพการณ์ที่ไม่พึงพอใจไปได้

โยธิน คັນสนุทท และและจุมพล พูลภัทรชีวิน (2540, หน้า 140-145) อธิบายว่า แรงจูงใจคือความปรารถนาที่จะบรรลุเป้าประสงค์ ที่จะทำให้บุคคลค้นหาวิธีการที่จะทำให้ แรงจูงใจของเขาสมหวังส่วนการจูงใจของมนุษย์จะสัมพันธ์กับความต้องการของเขาไม่ได้รับการ ตอบสนอง ก็จะเกิดความเครียด ทำให้บุคคลอยู่อย่างไม่เป็นสุข ก่อให้เกิดแรงขับที่จะต้องทำบาง สิ่งบางอย่างเพื่อลดความเครียด และกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลไปสู่ การกระทำอย่างมีเป้าหมายนี้เรียกว่าการจูงใจ

ทิพวรรณ กิตติพร (2543, หน้า 556) ได้อธิบายว่า แรงจูงใจหมายถึงสิ่งใด ๆ ที่ทำ ให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำ แรงจูงใจอาจมองเห็นได้หรืออาจถูกปิดบังไว้ ส่วนที่กระตุ้นให้ บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ ความต้องการ ที่มาจากการขาดความสมดุลทั้ง ภายในร่างกาย และสิ่งแวดล้อมภายนอกในร่างกายแล้วทำให้เกิดแรงขับขึ้น ซึ่งทุกคนล้วนแล้วแต่มี ความต้องการด้วยกันทั้งสิ้น แต่ความต้องการของบุคคลจะมีมากบ้างน้อยบ้าง และจะมีอยู่ ตลอดเวลา เช่น ความต้องการอาหาร เป็นความต้องการภายใน ส่วนความต้องการที่เกี่ยวข้อง กับสังคม เป็นความต้องการภายนอก เมื่ออยู่ในสภาพที่เกิดความขาดแคลนมาก ความต้องการ จะมีกำลังบังคับสูง ทำให้เกิดสภาพการตอบสนอง เช่นความหิว ความต้องการอยู่ในสังคมเมื่อ เกิดความรู้สึกเดียวดายว่าเหว่ เมื่อเกิดความขาดแคลน

สรุป เมื่อกล่าวโดยรวม จะเห็นได้ว่าแรงจูงใจและการจูงใจหมายถึงพลังที่มีอยู่ในตัว ของบุคคลซึ่งเป็นสิ่งเร้าแรงขับ แรงกระตุ้น ความปรารถนา ความประสงค์ เป้าหมาย หรือสิ่งชัก จูงที่มีอยู่ในตัวบุคคลซึ่งทำหน้าที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาเพื่อ สมอง ความต้องการ ความพึงพอใจ และจุดมุ่งหมายนั้น ๆ แรงจูงใจ จึงเป็นกระบวนการที่ อินทรีย์ถูกกระตุ้นจากสิ่งเร้าให้มีพฤติกรรมหนึ่งให้เกิดความสำเร็จ เช่น คนที่หิวจะตื่นรน แสวงหาด้วยพลัง และมีความพยายามมากกว่าผู้ที่ไม่รู้สึกหิว นอกจากนี้ แรงจูงใจจะทำให้บุคคล เกิดความพยายามในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดความสำเร็จด้วยการแสวงหาวิธีการ ต่าง ๆ จนบรรลุตามเป้าหมาย

2. ธรรมชาติของแรงจูงใจ

ธรรมชาติของแรงจูงใจนั้น นักจิตวิทยาหลายท่านได้แสดงทัศนะไว้อย่างหลากหลาย แต่พอสรุปได้ว่า ธรรมชาติของแรงจูงใจ คือพลังงานที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมและแหล่ง พลังงานได้แก่ ความต้องการ แรงขับ สิ่งล่อใจ การตื่นตัว การคาดหวัง และการตั้งเป้าหมาย

2.1 ความต้องการ

โสภา ชูพิกุลชัย (2539, หน้า 121) กล่าวว่า ความต้องการ (needs) เป็นสภาพที่ บุคคลขาดสมดุล เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อสร้างสมดุลให้ตัวเอง เช่น คนที่ รู้สึกเหนื่อยล้าโดยการนอน หรือนั่งพัก หรือเปลี่ยนบรรยากาศ เปลี่ยนอิริยาบถ ดูหนังฟังเพลง คนที่ถูกทิ้ง ให้อยู่คนเดียว เกิดความต้องการความรักความสนใจจากผู้อื่น เป็นแรงผลักดันให้ คนๆ นั้น กระทำการบางอย่าง เพื่อให้ได้รับความรักความสนใจ ความต้องการมีอิทธิพลมากต่อ

พฤติกรรม กล่าวได้ว่าสิ่งที่กระตุ้น ให้บุคคล แสดงพฤติกรรม เพื่อบรรลุจุดหมายปลายทางที่ต้องการนั้น ส่วนใหญ่เกิดเนื่องมาจากความต้องการของบุคคล ความต้องการในคนเรามีหลายประเภท นักจิตวิทยาแต่ละท่าน จะอธิบายเรื่อง ความต้องการในรูปแบบต่าง ๆ กัน แต่โดยทั่วไปแล้ว เราอาจแบ่งความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

ความต้องการทางกาย (physical Needs) เป็นความต้องการที่เกิดจากธรรมชาติของร่างกาย เช่น ต้องการกินอาหาร หายใจ ขับถ่ายของเสีย การเคลื่อนไหว พักผ่อน และความต้องการทางเพศ ความต้องการทางกายทำให้เกิดแรงจูงใจ ให้บุคคลกระทำการ เพื่อสนองความต้องการดังกล่าว เรียกแรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการทางกายนี้ว่า แรงจูงใจทางชีวภาพ หรือทางสรีระ (biological motives) ความต้องการทางสังคม หรือ ความต้องการทางจิตใจ (social or psychological needs) เป็นความต้องการที่เกิดจาก การเรียนรู้ทางสังคม เช่น ต้องการความรัก ความมั่นคง ปลอดภัย การเป็นที่ยอมรับในสังคม ต้องการอิสรภาพ ความสำเร็จ ในชีวิต และตำแหน่งทางสังคม ความต้องการทางสังคมหรือทางจิตใจดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์แสดงพฤติกรรม เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางได้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการดังกล่าวคือ ทำให้เกิดแรงจูงใจที่เรียกว่า แรงจูงใจทางสังคม (social motives)

2.2 แรงขับ

กิงแกว์ ทรัมป์พระวงศ์ (2537, หน้า 153-154) กล่าวว่า แรงขับ (drives) เป็นแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกาย และสิ่งเร้าจากภายในตัวบุคคล ความต้องการ และแรงขับมักเกิด ควบคู่กัน คือ เมื่อเกิดความต้องการแล้วความต้องการนั้นๆ ไป ผลักดันให้เกิดพฤติกรรม เราเรียกว่า เป็นแรงขับนอก จากนั้นแรงขับ ยังหมายถึง สภาพทางจิตวิทยาที่เป็นผลเนื่องมาจากความต้องการทางกาย เช่น ความหิว ทำให้เกิดสภาพทางจิตวิทยาคือ ใจสั้น ดาลอย หงุดหงิด อารมณ์เสีย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในหน่วยงาน เช่น การเร่งร้อน หาข้อสรุปจากการประชุม ในบรรยากาศที่ผู้เข้าประชุมทั้งหิว ทั้งเหนื่อย แทนที่จะได้ข้อสรุปที่ดี บางครั้งกลับก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้ง ไม่ได้รับผลสำเร็จตามที่ต้องการ หรือเพราะด้วยความหิว ความเหนื่อย ทำให้รีบสรุปและตกลง เรื่องงานโดยขาดการไตร่ตรอง เพื่อจะได้รับประทานอาหารและพักผ่อน ซึ่งอาจก่อให้เกิด ผลเสียต่องานได้ แต่ในบางกรณี บุคคลบางคนก็อาจฉวยโอกาสของการที่คนในที่ประชุมอยู่ในภาวะมีแรงขับด้านความหิว ความเหนื่อย มาเป็น ประโยชน์ ให้ลงมติบางเรื่อง โดยง่ายและรวดเร็ว เพื่อประโยชน์ต่องาน

3. ประเภทของแรงจูงใจ

กฤษณา ศักดิ์ศรี (2540, หน้า 128-138) กล่าวว่า บุคคลแต่ละคนมีรูปแบบแรงจูงใจที่แตกต่างกัน ซึ่งนักจิตวิทยาได้แบ่งรูปแบบ แรงจูงใจของมนุษย์ออกเป็นหลายรูปแบบที่สำคัญ มีดังนี้

3.1 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (achievement motive) หมายถึง แรงจูงใจที่เป็นแรงขับให้บุคคลพยายามที่จะประกอบพฤติกรรม ที่จะประสบสัมฤทธิ์ผลตามมาตรฐานความเป็นเลิศ

(standard of excellence) ที่ตนตั้งไว้ บุคคลที่มีแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ จะไม่ทำงานเพราะหวังรางวัล แต่ทำเพื่อจะ ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ มุ่งหาความสำเร็จ (hope of success) และกลัวความล้มเหลว (fear of failure) มีความทะเยอทะยานสูง ตั้งเป้าหมายสูง มีความรับผิดชอบในการงานดี มีความอดทนในการทำงาน รู้ความสามารถที่แท้จริงของตนเอง เป็นผู้ทำงานอย่างมีการวางแผน เป็นผู้ที่ตั้งระดับความคาดหวังไว้สูง

3.2 แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ (affiliative motive) ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ มักจะเป็นผู้ที่โอบอ้อมอารี เป็นที่รักของเพื่อน มีลักษณะเห็นใจผู้อื่น ซึ่งเมื่อศึกษาจากสภาพครอบครัวแล้วผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์มักจะเป็นครอบครัวที่อบอุ่น บรรยากาศในบ้านปราศจาก การแข่งขัน พ่อแม่ไม่มีลักษณะข่มขู่ พี่น้องมีความรักสามัคคีกันดี ผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ เมื่อทำสิ่งใด เป้าหมายก็เพื่อได้รับการยอมรับจากกลุ่ม ไม่มีความทะเยอทะยาน มีความเกรงใจสูง ไม่กล้าแสดงออก ตั้งเป้าหมายต่ำ หลีกเลี่ยงการโต้แย้งมักจะคล้อยตามผู้อื่น

3.3 แรงจูงใจใฝ่อำนาจ (power motive) สำหรับผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่อำนาจนั้น พบว่า ผู้ที่มีแรงจูงใจแบบนี้ส่วนมาก มักจะพัฒนามาจาก ความรู้สึกว่า ตนเอง "ขาด" ในบางสิ่งบางอย่างที่ต้องการ อาจจะเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ได้ทำให้เกิดมีความรู้สึกเป็น "ปมด้อย" เมื่อมีปมด้อย จึงพยายามสร้าง "ปมเด่น" ขึ้นมาเพื่อชดเชยกับสิ่งที่ตนเองขาด ผู้มีแรงจูงใจใฝ่อำนาจจะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ ชอบมีอำนาจเหนือผู้อื่น ซึ่งบางครั้งอาจจะออกมาในลักษณะการก้าวร้าว มักจะต่อต้านสังคมแสวงหาชื่อเสียง ชอบเสี่ยงทั้งในด้านของการทำงาน ร่างกาย และอุปสรรคต่าง ๆ ชอบเป็นผู้นำ

3.4 แรงจูงใจใฝ่ก้าวร้าว (aggression motive) ผู้ที่มีลักษณะแรงจูงใจแบบนี้มักเป็นผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดมากเกินไป บางครั้งพ่อแม่อาจจะใช้วิธีการลงโทษที่รุนแรงเกินไป ดังนั้นเด็กจึงหาทางระบายออกกับผู้อื่น หรืออาจจะเนื่องมาจากการเลียนแบบ บุคคลหรือจากสื่อต่าง ๆ ผู้มีแรงจูงใจใฝ่ก้าวร้าว จะมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ ถือความคิดเห็นหรือความสำคัญของตนเป็นใหญ่ ชอบทำร้ายผู้อื่นทั้งการทำร้ายด้วยกายหรือวาจา

3.5 แรงจูงใจใฝ่พึ่งพา (dependency motive) สาเหตุของการมีแรงจูงใจแบบนี้ก็เพราะการเลี้ยงดูที่พ่อแม่ทะนุถนอมมากเกินไป ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ช่วยเหลือตนเอง ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่พึ่งพา จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้ ไม่มั่นใจในตนเอง ไม่กล้าตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ด้วยตนเอง มักจะลังเลไม่กล้าเสี่ยง ต้องการความช่วยเหลือและกำลังใจจากผู้อื่น

4. ทฤษฎีแรงจูงใจ (motivation theory)

กันยา สุวรรณแสง (2536, หน้า 91-93) กล่าวว่า แนวความคิดของการจูงใจมีได้หลายแง่หลายมุม ดังนั้นจึงมีทฤษฎีต่างๆ ที่พยายามอธิบายสภาวะ ของอินทรีย์เช่นนี้และสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

4.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับสมดุลภาพและแรงขับ (homeostasis and drive theory)

พื้นฐานเกี่ยวกับ มโนภาพของแรงขับ คือ หลักการของสมดุลภาพ (homeostasis) ซึ่งหมายถึง ความโน้มเอียงของร่างกาย ที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมภายในคงที่อยู่เสมอ หลักการของสมดุลภาพมิได้เป็นเรื่องของสรีรวิทยาเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับจิตใจด้วย กล่าวคือความไม่สมดุลทางสรีรวิทยา หรือ ทางจิตใจ (physiological or psychological imbalance) มีส่วนจูงใจพฤติกรรม เพื่อให้ภาวะสมดุลกลับคืนมาเช่นเดิม

4.2 ทฤษฎีของความต้องการและแรงขับ (theory of needs and drives)

เมื่อทฤษฎีของสัญชาตญาณซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนั้นได้รับความนิยมนลดลง ได้มีผู้เสนอแนวความคิดของแรงขับขึ้นมาแทน แรงขับ (drive) เป็นสภาพที่ถูกยั่วยุอันเกิดจากความต้องการ (need) ทางร่างกายหรือเนื้อเยื่อบางอย่าง เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ ออกซิเจน หรือการหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด สภาพที่ถูกยั่วยุเช่นนี้จะจูงใจอินทรีย์ให้เริ่มต้นแสดงพฤติกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการที่เกิดขึ้น ส่วนแรงขับหมายถึงผลที่เกิดตามมาทาง สรีรวิทยาของ ความต้องการ ความต้องการและแรงขับเคียงคู่กัน แต่ไม่เหมือนกัน

4.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับเหตุกระตุ้นใจ (incentive theory)

เราอาจมองการจูงใจได้ในฐานะเป็นการกระทำระหว่างกัน (interaction) ของวัตถุที่เป็นสิ่งเร้าในสิ่งแวดล้อมกับสภาพทางสรีรวิทยาของอินทรีย์อย่างหนึ่งโดยเฉพาะ คนที่ไม่รู้สึกหิวอาจถูกกระตุ้น ให้เกิดความหิวได้ เมื่อเห็นอาหารที่อร่อยในร้านอาหาร ในกรณีนี้เครื่องจูงใจคือ อาหารที่อร่อยสามารถกระตุ้นความหิวรวมทั้งทำให้ความรู้สึกเช่นนี้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นมิได้เป็นเรื่องของแรงขับภายใน แต่เป็นเหตุการณ์ภายนอก พนักงาน พอได้ยินเสียงกริ่งโทรศัพท์ก็รีบยกหูขึ้นพูด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพฤติกรรมที่มีการจูงใจ อาจเกิดขึ้นภายใต้การควบคุมของสิ่งเร้า หรือเหตุกระตุ้นใจมากกว่าที่จะเกิดจากแรงขับ

4.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับสัญชาตญาณ (instinct theory)

สัญชาตญาณคือแรงทางชีวภาพที่มีมาแต่กำเนิด และเป็นตัวผลักดันให้อินทรีย์แสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดออกมา พฤติกรรม ของสัตว์ ส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นเรื่องของสัญชาตญาณ เพราะสัตว์ไม่มีวิญญาน สติปัญญาหรือเหตุผล จะเห็นว่าทฤษฎีเกี่ยวกับสัญชาตญาณ ไม่ค่อยจะสมเหตุสมผลนักในทัศนะของนักจิตวิทยาหลายท่าน

4.5 ทฤษฎีเกี่ยวกับจิตไร้สำนึก (theory of unconscious motivation)

ฟรอยด์มีความเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยพลังพื้นฐานสองอย่าง คือ สัญชาตญาณแห่งชีวิต (life instincts) ซึ่งแสดงออกมา เป็นพฤติกรรมทางเพศ และสัญชาตญาณแห่งความตาย (death instincts) ซึ่งผลักดันให้เกิดเป็นพฤติกรรมก้าวร้าว สัญชาตญาณ ทั้งสองอย่างนี้เป็นแรงจูงใจที่ทรงพลังอย่างยิ่งและอยู่ภายในจิตไร้สำนึก บ่อยครั้ง คนเรามักจะไม่รู้ว่าอะไรคือ แรงจูงใจ หรือเป้าประสงค์ ที่แท้จริง เขาอาจให้เหตุผลที่ดีบางอย่างสำหรับพฤติกรรมของเขา แต่เหตุผลเหล่านั้นมักไม่ถูกต้อง ตามความเป็นจริงอยู่เสมอ

4.6 ทฤษฎีเกี่ยวกับการรู้ (cognitive theory)

การรู้ (cognition) มาจากภาษาละติน แปลว่าการรู้จัก (knowing) ทฤษฎีนี้เน้นเกี่ยวกับความเข้าใจหรือการคาดคะเนเหตุการณ์ต่างๆ โดยอาศัยการกำหนดรู้ (perception) มาก่อน อาจรวมทั้งการคิดค้นและการตัดสินใจ นอกจากนั้นยังต้องอาศัยเหตุการณ์ในอดีตสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต

4.7 ทฤษฎีเกี่ยวกับจิตวิญญาณ (spiritual theory)

เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา "จิตวิญญาณ หมายถึง ภาวจิต (the life continuum) ในพุทธศาสนา หรือจิตไร้สำนึก (the unconscious) ในจิตวิเคราะห์" จิตวิญญาณ ซึ่งเป็นส่วนลึกภายในจิตใจของมนุษย์มีแรงจูงใจที่ทรงพลังอย่างหนึ่งคือ "กรรม" กรรมเป็นการกระทำของเรา ไม่ว่าจะเป็นทางใจ ทางวาจา หรือทางกาย ถ้ากระทำความดีก็จะส่งผลไปในทางที่ดี ถ้ากระทำความชั่วก็จะส่งผลไปในทางที่ไม่ดี

การมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีชนบทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

1. การสำรวจปัญหา

1.1 ความหมายของการสำรวจปัญหา ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

มานิต มานิตเจริญ (2538, หน้า 120) กล่าวว่า การสำรวจปัญหา หมายถึง การค้นหาข้อสงสัย คำถาม เช่น ทำได้โดยไม่มีปัญหา คำถาม เช่น ดอบปัญหาข้อที่ต้องพิจารณาแก้ไข เช่น ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาทางการเมือง เป็นต้น

บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2540, หน้า 18) กล่าวว่า การสำรวจ หมายถึง ระเบียบวิธีอย่างหนึ่งของการวิจัยที่ใช้ในการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบจากประชากรหรือกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์หรือใช้แบบสอบถาม ปัญหา หมายถึง สถานการณ์ที่ต้องแก้ไขหรือหาทางออกของปัญหา แต่ยังไม่หาสิ่งที่เป็นทางออกหรือคำตอบของสถานการณ์นั้นไม่ได้ เนื่องจากอุปสรรคคบบังคับอยู่

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 140) กล่าวว่า ปัญหา หมายถึง การขัดข้องในการดำเนินการบริหารงาน

มัญญ ชัยสูงเนิน (2549, หน้า 22) กล่าวว่า การสำรวจปัญหา หมายถึง การแสวงหาสิ่งที่ต้องการได้แก่ ข้อมูล สิ่งของ บุคคล สถานที่ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่พบ หรือข้อคำถามที่ยังไม่อาจหาข้อคำตอบได้ในเวลานั้น

จากทัศนะของนักวิชาการหลายท่านสามารถสรุปความหมายของการสำรวจปัญหาได้ว่า การสำรวจปัญหา หมายถึง วิธีการที่ใช้การเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือหาทางออก โดยการปรึกษาหารือ การแสดงความคิดเห็น รวมทั้งการซักถาม เพื่อให้ทราบถึงปัญหา

1.2 วิธีการสำรวจปัญหา

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2542, หน้า 24-25) กล่าวว่า วิธีการสำรวจมีวิธีการศึกษาหลายวิธี วิธีการที่นิยมโดยทั่วไป มีดังต่อไปนี้

1.2.1 การสังเกต การสังเกตเป็นการศึกษาชุมชนเพื่อทราบถึงข้อมูลเบื้องต้นโดยตรงของชุมชน ด้วยการบันทึกสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญมาบันทึกสภาวะการณ์ที่เป็นจริงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นหรือรวบรวมเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญมาบันทึกไว้เป็นข้อมูลเบื้องต้นอีกด้วย อาจจะโดยใช้วิธีการสังเกตแบบง่าย ๆ โดยสังเกตไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในสภาวะการณ์ก็ได้ในการสังเกตชุมชน อาจใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ช่วยในการสังเกตด้วยก็ได้ เช่นสมุดบันทึกประจำวัน ภาพถ่าย แผนที่ เป็นต้น

1.2.2 การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลด้วยการพบปะกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรง ซึ่งอาจจะโดยการใช้คำพูด ท่าทาง สัญลักษณ์ และความรู้สึกที่แสดงออกก็ได้ เป็นวิธีการที่เหมาะสมในการศึกษาชุมชนจากเด็ก ๆ และผู้ไม่รู้หนังสือโดยทั่วไป การสัมภาษณ์ มี 3 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม การสัมภาษณ์แบบมาตรฐาน ซึ่งกำหนดคำถามไว้อย่างแน่นอนล่วงหน้า และการสัมภาษณ์แบบไม่มีคำถามที่แน่นอน ในการสัมภาษณ์ที่ดีนั้น ผู้สัมภาษณ์ต้องเตรียมการล่วงหน้า ทั้งความรู้ในเรื่องที่จะถาม การเลือกและเตรียมผู้ที่จะให้สัมภาษณ์ คำถามและภาษาที่ใช้บรรยายภาคในขณะที่สัมภาษณ์ เป็นต้น ข้อจำกัดของการสัมภาษณ์ก็คือ สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย แรงงาน และเวลามากผู้ศึกษายุ่งยากในการเตรียมการ เกิดการอคติหรือลำเอียงได้ง่าย และถ้าใช้ผู้สัมภาษณ์หลาย ๆ คนแล้วจะควบคุมให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันได้ยาก

1.2.3 การใช้แบบสอบถาม แบบสอบถามเป็นคำถามหรือชุดคำถามหรือชุดของคำถาม ซึ่งสร้างขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ เพื่อใช้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาอาจจะทำการศึกษาด้วยตนเอง ให้คนอื่นไปศึกษาแทน หรือส่งแบบสอบถามไปให้ตอบก็ได้ ดังนั้นการศึกษาชุมชนโดยใช้วิธีนี้ จึงใช้ได้กับคนอ่านหนังสือออกและเขียนหนังสือได้เท่านั้น อาจเป็นแบบสอบถามแบบปลายปิด คือ ให้ตอบคำถามตามที่กำหนดคำตอบไว้ให้เลือกเท่านั้น หรืออาจจะเป็นคำถามแบบปลายเปิด คือ เปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้ตอบคำถามโดยอิสระเสรีก็ได้ ถ้าต้องการทราบเจตคติหรือความคิดเห็นเป็นสำคัญ ในการใช้แบบสอบถามเพื่อทำการศึกษาชุมชนนั้น ข้อที่ควรระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง คือการสร้างแบบสอบถาม ซึ่งต้องให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ และครอบคลุมในสิ่งที่จะศึกษาทั้งหมดเนื่องจากผู้ทำการศึกษาชุมชนอาจจะไม่มีโอกาสได้พบกับกลุ่มประชากรที่ศึกษาทั้งหมดเนื่องจากผู้ทำการศึกษาชุมชนอาจจะไม่มีโอกาสได้พบกับกลุ่มประชากรที่ศึกษาเลยได้

1.2.4 การศึกษาจากผู้รู้และแหล่งวิชาการต่าง ๆ ทั้งเป็นบุคคล เช่น นักวิชาการ หรือผู้ที่มีความรู้ ผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ ผลการสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ที่หน่วยราชการต่าง ๆ ได้

ศึกษาไว้แล้ว เช่น รายงานผลการศึกษาวิจัยในเรื่องนั้นๆ ผลการสำรวจข้อมูลของหน่วยราชการต่างๆ เป็นต้น

1.2.5 การสำรวจ เป็นการศึกษารวมกันโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยและอย่างมีระบบ ซึ่งอาจใช้วิธีอื่นๆ ร่วมกัน เช่น การทำแผนที่ การถ่ายรูป การสัมภาษณ์ การบันทึก การสืบประวัติ การขุดค้นทางโบราณคดี เป็นต้น

1.2.6 การวิจัย เป็นการค้นหาความรู้ ความจริง ที่เชื่อถือได้ โดยใช้วิธีการที่เป็นระบบแบบแผนทางวิทยาศาสตร์ เพื่ออธิบายความรู้ ความจริงที่ทำการศึกษานั้น และนำผลที่ได้ไปสร้างกฎเกณฑ์ทฤษฎีต่างๆ เพื่อนำไปใช้ในการอ้างอิง และเป็นการทำให้สามารถทำนายและควบคุมการเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ การวิจัยมีขั้นตอนดำเนินงานเป็นลำดับ คือ การเลือกหัวข้อปัญหา และการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2. การวางแผน

2.1 ความหมายของการวางแผน ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2546, หน้า 300) กล่าวว่า การวางแผน หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการบริหารและกำหนดวิธีทางสำหรับปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ มีการลำดับความคิดในการดำเนินงานที่จะปฏิบัติร่วมกันว่าควรจะทำอะไร เมื่อไร ใครเป็นผู้ทำ ทำที่ไหน ทำไมจึงเลือกวิธีดำเนินงาน เช่นนั้น ตลอดจนการฝึกอบรมให้ประชาชนได้เข้าใจวิธีการจัดสรรมอบหมายงาน ให้กับบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ทราบบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม ทั้งยังเป็นการคาดการณ์ว่าในอนาคตควรจะดำเนินงานอย่างไรได้อีกด้วย

ปรีชา ดันจรรย์านนท์ (2540, หน้า 80) กล่าวว่า การวางแผน หมายถึง การเตรียมการหรือคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าทำให้ผู้บริหารมีความพร้อมที่จะปฏิบัติงานหรือกระทำอะไรบางอย่างในอนาคต การวางแผนจึงเป็นเรื่องของการตัดสินใจในปัจจุบันที่มีผลต่ออนาคตในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆต่อไปนี้

จะทำอะไร	ระบุงานที่จะต้องทำ
ทำไม	วัตถุประสงค์ของงานที่จะทำ
ทำเมื่อไร	ระยะเวลาของการปฏิบัติงานที่จำทำ
ทำอย่างไร	ระเบียบวิธีการปฏิบัติ ขั้นตอนของการทำงาน
จะทำให้ใคร	ระบุผู้รับผิดชอบ ผู้ร่วมงาน
จะทำที่ไหน	ระบุสถานที่ที่จะทำ
จะใช้งบประมาณเท่าไร	ระบุงบประมาณที่ใช้จ่ายในการทำงาน

ในการทำกิจกรรมถ้าหากได้เตรียมการตามขั้นตอนที่กล่าวแล้วก็จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย และประหยัดทั้งเวลาและงบประมาณ แรงงานหรือที่เรียกว่าประหยัดทรัพยากรในการบริหารนั่นเอง

ปรัชญา เวสารักษ์ (2542ก, หน้า 34) กล่าวว่า การวางแผน หมายถึง การวางแผนโครงการเพื่อดำเนินงานว่าจะเลือกงานใดเป็นสำคัญ มีเป้าหมายที่แน่ชัด และมีการกำหนดระยะเวลาของแผนงาน

สนธยา พลศรี (2545, หน้า 120) กล่าวว่า การวางแผน หมายถึง การวางกรอบของการปฏิบัติงานที่แน่นอน ช่วยให้การดำเนินงานเป็นระเบียบ ประหยัดกำลังคน เงิน วัสดุ และเวลา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมและติดตามโครงการเป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า การวางแผน หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวกับการกำหนดกรอบการปฏิบัติงานที่แน่นอน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ มีการลำดับความคิดในการดำเนินงานที่จะปฏิบัติร่วมกัน

2.2 หลักในการวางแผน

सानิตย์ บุญชู (2541, หน้า 103) กล่าวว่า หลักในการวางแผน มีสาระที่สำคัญดังนี้คือ

1. การวางแผนเป็นผลจากการศึกษาวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ และปัญหาของประชาชน
2. ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยการดำเนินงานต้องเป็นไปตามลำดับ
3. การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
4. มีความสอดคล้องกับค่านิยม ความเชื่อ ข้อห้ามของประชาชนในชุมชน
5. เริ่มจากสิ่งที่ประชาชนมีอยู่และสิ่งที่ประชาชนรู้อยู่แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่มีและไม่รู้
6. วัตถุประสงค์ต้องสอดคล้องกับความสนใจ ความพึงพอใจของประชาชน
7. มีแผนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบแบบแผน
8. เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้ปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี
9. ต้องอาศัยความร่วมมือประสานงานในการปฏิบัติร่วมกับองค์กรต่างๆ และผู้นำในชุมชน
10. ต้องบ่งชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการประเมินผลได้เป็นอย่างดี

3. การดำเนินงาน

3.1 ความหมายของการดำเนินงาน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2542, หน้า 101) กล่าวว่า การดำเนินงาน หมายถึง ข้อมูลเชิงประจักษ์หรือค่าทางสถิติที่เปรียบเทียบเสมือนเป็นเครื่องมือวัดหรือตัวชี้บอกถึงกระบวนการดำเนินงานและผลการปฏิบัติงานของหน่วยงาน ว่าเป็นไปตามภารกิจและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงไร เป็นการให้ข้อมูลสำหรับผู้บริหารเพื่อประสิทธิภาพในกระบวนการตัดสินใจและการคาดการณ์เพื่อการวางแผนในอนาคต

ปรัชญา เวสารักษ์ (2542ข, หน้า 34) กล่าวว่า การดำเนินงาน หมายถึง งานที่ดำเนินการในช่วงเวลานั้น เพื่อให้เกิดผลและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของงานที่ตั้งไว้

มณูญ ชัยสูงเนิน (2549, หน้า 22) กล่าวว่า การดำเนินงาน หมายถึง การดำเนินงานตามแผนงานที่วางไว้ ให้เป็นไปตามกรอบและวิธีการที่กำหนดไว้ตั้งแต่เริ่มต้น

สรุปได้ว่าการดำเนินงาน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของแต่ละหน่วยงาน ภายใต้เงื่อนไขของการวางแผนที่ได้กำหนดไว้ ว่าเป็นไปตามภารกิจและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มากน้อยเพียงไร

3.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน

ปรัชญา เวสารักษ์ (2542ข, หน้า 35-36) กล่าวว่า ขั้นตอนการดำเนินงาน ประกอบด้วยหลายส่วนที่สำคัญ ได้แก่

1. การจัดการองค์การ หมายถึง การเตรียมหน่วยงาน ตำแหน่งงาน ระเบียบขั้นตอนการปฏิบัติงาน ในลักษณะที่เป็นแบบแผนทางการ โดยมีการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบเฉพาะตำแหน่งไว้ชัดเจนมีโครงสร้างการบังคับบัญชาแน่นอนในกรณีของรัฐเป็นผู้ดำเนินการ การจัดการองค์การและมีลักษณะซับซ้อนและมีขนาดใหญ่ ลักษณะขนาดและความซับซ้อนนี้จะลดการจัดการจัดการมีลักษณะซับซ้อนและมีขนาดใหญ่ ลักษณะขนาดและความซับซ้อนลงความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงานก็จะมีสูงขึ้น ในแง่นี้จะเห็นได้ชัดว่าปัญหาการดำเนินงานขององค์กรรัฐอยู่ที่ความไม่ยืดหยุ่นในการทำงาน การมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ยุ่งยาก ส่วนปัญหาขององค์กรเอกชนหรือกลุ่มคนในหมู่บ้านมักอยู่ที่การขาดแบบแผนการปฏิบัติงานที่แน่ชัดและความไม่ต่อเนื่องในแง่สถาบัน นอกจากนี้ยังอาศัยบุคลิกภาพและความสามารถของผู้นำองค์กรหรือกลุ่มเป็นหลัก

2. การจัดคนและมอบหมายงาน หมายถึง การสรรหาและบรรจุคนตามตำแหน่งที่กำหนดไว้ในการจัดการ กระบวนการนี้มักจะมีลักษณะเป็นระบบที่แน่ชัดในการสรรหาและบรรจุคนในระบบราชการ เช่น มีการกำหนดให้สอบแข่งขัน หรือคัดเลือกโดยหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านบุคลากรโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังอาจจัดคนจากบุคลากรที่มีความสามารถจำนวนมากในประเทศ และยังเป็นแหล่งจ้างงานที่มั่นคง สามารถดึงดูดผู้สนใจเข้าร่วมปฏิบัติงานได้อย่างมากเช่นกัน

สำหรับองค์กรเอกชนนั้นมักจะจัดคนในลักษณะกึ่งประจำหรือชั่วคราว หรืออาศัยอาสาสมัครทั้งนี้เนื่องจากมิได้มีลักษณะการปฏิบัติงานอย่างถาวรต่อเนื่องเช่นหน่วยราชการ ความสามารถขององค์กรเอกชนด้วย องค์กรเอกชนขนาดใหญ่ซึ่งได้รับสนับสนุนจากต่างประเทศ สามารถจ่ายค่าตอบแทนให้กับบุคลากรของตนได้มากกว่าอัตราค่าตอบแทนที่ข้าราชการได้รับ แต่ขณะเดียวกันองค์กรเอกชนขนาดเล็กมีทุนทรัพย์จำกัดมักประสบปัญหาในการจัดคนโดยแรงจูงใจจากค่าตอบแทน องค์กรเหล่านี้จึงเน้นหาบุคลากรในรูปอาสาสมัคร จ่ายค่าตอบแทนเฉพาะชิ้นงาน หรือจ่ายค่าตอบแทนระยะสั้น องค์กรเอกชนขนาดเล็กจึงมักประสบ

ปัญหาการขาดความต่อเนื่องของงาน เนื่องจากมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนคนจึงมักดำเนินโครงการพัฒนาระยะสั้นที่ไม่จำเป็นต้องมีการติดตามผลงานในระยะยาว

ส่วนการจัดคนในกรณีที่ชุมชนชนบทดำเนินการพัฒนาเองนั้น โดยทั่วไปเป็นเรื่องการร่วมกันทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน ผู้ดำเนินการสำคัญเป็นผู้นำทางการหรือไม่ทางการหรือไม่ทางการของหมู่บ้าน และการดำเนินการเป็นเรื่องเฉพาะกิจเป็นส่วนใหญ่

เมื่อมีการจัดคนแล้ว ก็ต้องมีการมอบหมายงานให้แต่ละคนรับผิดชอบเพื่อปฏิบัติให้เกิดผลการมอบหมายงานควรมีความชัดเจนไม่กำกวม มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาการตีความ หรือการปฏิบัติซึ่งไม่ตรงกับวัตถุประสงค์

3. การปฏิบัติงาน หมายถึง การนำโครงการและภารกิจที่ได้รับมอบหมายไปปฏิบัติงานเป็นอย่างมากหากบุคลากรไม่มีความสามารถ ไม่ปฏิบัติงานด้วยความจริงใจและจริงใจ มุ่งหาประโยชน์ส่วนตัวหรือมีทัศนคติที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาแล้ว โครงการที่กำหนดขึ้นก็จะประสบปัญหาดังที่ปรากฏว่าบุคลากรผู้รับผิดชอบงานพัฒนาชนบทบางคนฉ้อฉลเอาประโยชน์จากโครงการ ตลอดจนมีทัศนคติเป็นเจ้านายไม่มุ่งประโยชน์ที่แท้จริงของคนส่วนใหญ่ในชนบท เป็นต้น

4. การรับผลประโยชน์

การรับผลประโยชน์ของกลุ่มสตรีชนบท หมายถึง ประโยชน์ต่างๆที่สมาชิกภายในกลุ่มจะได้รับ อาทิเช่น ค่าจ้าง สวัสดิการของกลุ่ม การฝึกอบรม เงินปันผล เป็นต้น แต่โดยส่วนใหญ่แล้วสิ่งที่สำคัญที่สุดที่สมาชิกภายในกลุ่มจะได้รับหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มคือ เงินปันผล และการฝึกอบรม

4.1 การรับเงินปันผล

4.1.1 ความหมายของการรับเงินปันผล ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

เบญจวรรณ รัชส์สุธิ (2538, หน้า 280) กล่าวว่า การรับเงินปันผล หมายถึง สัดส่วนของเงินที่ได้รับจากการดำเนินงานที่ได้กำไร โดยแบ่งตามหุ้นส่วนที่ตนมีสิทธิถืออยู่

เพ็ชรี หมื่นเจริญสุข (2542, หน้า 166) กล่าวว่า การรับเงินปันผล หมายถึง การแบ่งปันผลกำไรที่ได้จากการดำเนินกิจการของกลุ่มตามหุ้นส่วนที่สมาชิกถือหุ้นเอาไว้

จุฑามาศ จริญญาพร (2548, หน้า 150) กล่าวว่า การรับเงินปันผล มีความหมายแตกต่างกับเงินกำไรที่บริษัททำมาค้าได้ (profit) เพราะเงินปันผลเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของเงินกำไรเท่านั้นไม่ใช่กำไรทั้งหมด เช่น ในการที่บริษัทได้กำไรมาก่อนหนึ่งเช่น 100,000 บาท ผู้ถือหุ้นคนหนึ่งคนใดจะมาเรียกร้องให้บริษัทแบ่งเงินกำไรให้ดังนั้นไม่ได้ ผู้ถือหุ้นมีสิทธิจะเรียกร้องได้แต่เงินปันผล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเงินกำไรเท่านั้น

สรุปได้ว่าการรับเงินปันผล หมายถึง เงินที่สมาชิกภายในกลุ่มได้รับตาม สัดส่วนของคนหลังจากที่กลุ่มมีการดำเนินงานและได้รับผลกำไรเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของเงิน กำไรเท่านั้นไม่ใช่กำไรทั้งหมด

4.1.2 ปัจจัยในการกำหนดนโยบายเงินปันผล

เพ็ชรี หมื่นเจริญสุข (2542, หน้า 166) กล่าวว่า ปัจจัยในการกำหนด นโยบายเงินปันผลมีดังนี้

1. ความมีสภาพคล่อง กำไรสะสมของธุรกิจอาจไม่ได้อยู่ในรูปของเงินสด ทั้งหมดอาจอยู่ในรูปอื่น เช่น อาจอยู่ในรูปของสินค้าคงเหลือ ลูกหนี้และสินทรัพย์อื่นๆ ถ้าธุรกิจ มีสภาพคล่องเกินความจำเป็น ธุรกิจก็ควรนำเงินนั้นมาจ่ายปันผลแก่ผู้ถือหุ้น เนื่องจากการ ลงทุนในสินทรัพย์สภาพคล่องเป็นสินทรัพย์ที่ให้ผลตอบแทนต่ำ ธุรกิจควรนำเงินส่วนเกินของตน มาจ่ายปันผลหรือไปไถ่ถอนหนี้สินของตนจะได้ประโยชน์กว่า
2. ความสามารถในการกู้ยืม ถ้าธุรกิจใดมีความสามารถในการหาแหล่ง เงินกู้ยืม ซึ่งจำเป็นต้องกันเงินกำไรสะสมไว้เป็นเงินทุนในกิจการ แทนการนำออกมาเป็นเงิน ปันผล
3. ความสามารถในการทำกำไรของโครงการใหม่ ในกรณีที่ธุรกิจยังไม่มี โครงการลงทุนใดๆ หรือไม่มีนโยบายไถ่ถอนหนี้สิน ธุรกิจก็สามารถใช้กำไรจ่ายออกในรูปปัน ผลได้เต็มที่แต่ธุรกิจมีโครงการลงทุนในอนาคต ก็อาจจะต้องเก็บเงินกำไรไว้สำหรับโครงการ นั้นๆ
4. การควบคุม ธุรกิจบางแห่งมีนโยบายว่าการจัดหาทุนจะต้องจัดหาจาก แหล่งเงินทุนภายใน ซึ่งได้แก่กำไรสะสมเท่านั้น ไม่ต้องการจัดหาทุนจากแหล่งภายนอก โดยเฉพาะการออกหุ้นสามัญเพราะจะทำให้ธุรกิจต้องสูญเสียอำนาจในการควบคุมไป
5. ฐานะทางภาษีของผู้ถือหุ้น ถ้าหากหุ้นส่วนใหญ่ของบริษัทจะต้องเสีย ภาษีเงินได้ในอัตราที่สูง ผู้ถือหุ้นนั้นอาจพอใจที่จะคงกำไรสะสมไว้ หรือชอบวิธีการจ่ายเงินปัน ผลในอัตราต่ำ เพื่อลดภาระการจ่ายภาษีเงินได้ของผู้ถือหุ้น และทำให้ธุรกิจมีโอกาสที่จะนำกำไร สะสมไปลงทุนได้
6. ข้อจำกัดในสัญญาการกู้ยืม ในการออกหุ้นกู้จำหน่ายก็ดี หรือการขอกู้เงิน จากสถาบันการเงินต่างๆ ก็ดี ในสัญญาการกู้ยืมอาจมีข้อตกลงเกี่ยวกับการจำกัดการจ่ายเงินปัน ผลไว้และห้ามจ่ายเงินปันผลระหว่างช่วงที่ยังเป็นหนี้กันอยู่
7. ข้อบังคับตามกฎหมาย ในประเทศไทยห้ามจ่ายเงินปันผลจากทุน ให้จ่าย จากกำไรหรือจากกำไรสะสม แต่ถ้ามีขาดทุนสะสมถึงแม้มีกำไรในปัจจุบันก็ตามก็ห้ามจ่ายเงิน ปันผลจนกว่าขาดทุนสะสมจะเปลี่ยนเป็นกำไรสะสม นอกจากนี้ถ้ากิจการมีหนี้สินสูงกว่า ทรัพย์สินกล่าวคือกำลังประสบปัญหาล้มละลาย กฎหมายก็ห้ามไม่ให้จ่ายเงินปันผล

4.1.3 การจ่ายเงินปันผล

เบญจวรรณ รัชส์สุธี (2538, หน้า 300) กล่าวว่า การจ่ายเงินปันผลมีลักษณะต่างๆ กันดังนี้

1. จำนวนเงินปันผลต่อหุ้นคงที่ การจ่ายเงินปันผลลักษณะนี้ จะจ่ายเงินปันผลต่อหุ้นด้วยจำนวนที่แน่นอน และไม่คอยเปลี่ยนแปลง จะเปลี่ยนแปลงต่อเมื่อผู้บริหารมั่นใจว่ากำไรของกิจการจะมีแนวโน้มสูงขึ้น

2. อัตราการจ่ายเงินปันผลคงที่ เป็นการจ่ายเงินปันผลโดยกำหนดเป็นอัตราร้อยละที่แน่นอนคงที่ตามกำไรของบริษัท ดังนั้นจำนวนเงินปันผลจะได้รับมากหรือน้อย จะขึ้นอยู่กับกำไรสุทธิที่ธุรกิจจะได้รับในแต่ละปี ปีใดมีกำไรมากปีนั้นผู้ถือหุ้นก็จะได้รับเงินปันผลมากด้วยการจ่ายเงินปันผลวิธีนี้เหมาะสำหรับกิจการที่มีรายได้แน่นอน

3. จำนวนเงินปันผลขั้นต่ำบวกเงินปันผลส่วนเพิ่มพิเศษ วิธีนี้จะจ่ายเงินปันผลที่อัตราหนึ่งซึ่งเป็นอัตราขั้นต่ำทุกปีไม่ว่ากิจการจะมีการทำกำไรในปีนั้นๆ เป็นเท่าใด แต่หากกิจการมีผลการดำเนินงานที่มีกำไรมากกว่าปกติ ก็จ่ายเงินปันผลให้เป็นพิเศษ

4. อัตราจ่ายเงินปันผลตามเป้าหมาย เป็นการกำหนดนโยบายการจ่ายเงินที่สม่ำเสมอแต่ค่อยๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจำนวนที่เหมาะสมตามที่ธุรกิจตั้งเป้าหมายไว้ และจะถือเป็นอัตราเงินปันผลที่จะจ่ายให้แก่ผู้ถือหุ้นที่แน่นอนต่อไป ตามวิธีนี้ธุรกิจจะทำการคาดคะเนแนวโน้มของกำไรในอนาคต และทำการวางแผนการจ่ายเงินปันผลโดยเปรียบเทียบอัตราส่วนระหว่างเงินปันผลจ่ายต่อหุ้นกับกำไรต่อหุ้น

4.1.4 วิธีการจ่ายเงินปันผล

เพ็ชรี หมั่นเจริญสุข (2542, หน้า 174) กล่าวว่า เมื่อกรรมการบริหารของบริษัทได้พิจารณาว่าจะจ่ายเงินปันผลเป็นจำนวนเท่าใด และจะจ่ายปีละกี่ครั้งแล้ว ก็จะนำแผนการที่ได้ตกลงกันนั้นไปเสนออยู่ที่ประชุมของผู้ถือหุ้น ถ้าที่ประชุมอนุมัติ คณะกรรมการบริหารก็จะได้ดำเนินการจ่ายเงินปันผล ตามลำดับดังนี้

1. วันประกาศจ่ายเงินปันผล วันประกาศจ่ายเงินปันผล คือ วันที่คณะกรรมการของบริษัทประกาศจ่ายเงินปันผลข้อความที่ประกาศนี้จะบอกถึงจำนวนเงินปันผลต่อหุ้น วันลงทะเบียน และวันที่จะจ่ายเงินปันผลให้แก่ผู้ถือหุ้น

2. วันลงทะเบียน คือ คือ วันที่บริษัทปิดการโอนหุ้นเพื่อทำบัญชีรายชื่อผู้ถือหุ้นที่มีสิทธิจะได้รับเงินปันผลที่บริษัทประกาศจ่ายแล้ว โดยปกติทั่วๆ ไปจะกำหนดช่วงเวลาการปิดการโอนหุ้นเพื่อทำบัญชีรายชื่อผู้ถือหุ้นที่มีสิทธิไว้ 4 วัน

3. วันจ่ายเงินปันผล (payment date) คือ วันที่ธุรกิจทำการจ่ายเงินปันผลให้กับผู้ถือหุ้นที่มีชื่อปรากฏอยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ถือหุ้นที่มีสิทธิจะได้รับเงินปันผลของบริษัท โดยปกติจะกำหนดหลังวัน (Record date) ประมาณ 2-3 สัปดาห์ ตามตัวอย่าง คือ วันที่ 20

พฤศจิกายน 2526 ซึ่งเป็นวันที่บริษัทจะจ่ายเงินปันผลให้กับผู้ถือหุ้นที่มีชื่อปรากฏอยู่ในบัญชีทะเบียนหุ้นนั่นเอง

4.2 การฝึกอบรม

4.2.1 ความหมายของการฝึกอบรม ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

สุมาลี สังข์ศรี (2537, หน้า 112) กล่าวว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่วางแผนไว้เพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขทัศนคติ ความรู้ หรือความชำนาญงานให้ดีขึ้น โดยผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในกิจกรรมหนึ่ง หรือหลาย ๆ กิจกรรม ซึ่งจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมในสถานการณ์การทำงานคือการพัฒนาความสามารถของบุคคลให้ตรงกับความต้องการทั้งในปัจจุบันและอนาคตขององค์การ

นภัส กอร์ดอน (2541, หน้า 32) กล่าวว่า การฝึกอบรม หมายถึง การฝึกอบรมคือ กระบวนการในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรู้ที่เป็นระบบ รวมถึงการจูงใจ บุคลากรที่มีอยู่ในปัจจุบันเพื่อที่จะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น และมีคุณลักษณะที่ต้องการในงาน

มนูญ ชัยสูงเนิน (2549, หน้า 26) กล่าวว่า การฝึกอบรม หมายถึงการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถให้แก่ผู้เข้ารับการอบรม เพื่อให้เกิดทักษะ ความชำนาญ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

สรุปได้ว่าการฝึกอบรม หมายถึง การเพิ่มทักษะและกระบวนการทำงานให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อการพัฒนาความสามารถของบุคคลให้ตรงกับความต้องการทั้งในปัจจุบันและอนาคตขององค์การ

4.2.2 กระบวนการและขั้นตอนของการฝึกอบรม

สายสอางค์ แก้วเกษจรกรณ์ (2534, หน้า 60-61) กล่าวว่า กระบวนการขั้นตอนของการฝึกอบรมมีดังนี้

1. เลือกกิจกรรมที่จะใช้โดยขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของวิชานั้น เนื้อหาวิชา ตลอดจน ผู้เข้ารับการอบรม และความถนัดของวิทยากร
2. ชี้นำเข้าสู่บทเรียน และเตรียมความพร้อม เป็นการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน การจัดสถานที่ใหม่ แบ่งกลุ่มย่อย แนะนำกิจกรรม
3. เริ่มดำเนินกิจกรรม คณะวิทยากรเป็นเพียงผู้กระตุ้นและคอยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าอบรม และวิทยากรผู้นำต้องคอยประกบประคองกิจกรรมให้ไปสู่แนวความคิดรวบยอดของกิจกรรมนั้น พร้อมทั้งคอยสังเกตการณ์ สิ่งที่เกิดขึ้นในห้องอบรม
4. ชี้นำวิเคราะห์ เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม วิทยากรควรเปิดโอกาสให้กลุ่มย่อยได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ พฤติกรรมของกันและกัน เป็นขั้นตอนที่ชี้ให้เห็นถึงปัญหาโดยเทียบเคียงไปรู้การทำงานจริง เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้ค้นพบตนเอง เข้าใจพฤติกรรมของตนเองและเพื่อนร่วมงาน

5. ขั้นสรุป วิทยากรนำแนวความคิดที่ได้จากกลุ่มย่อยนำมารวบรวมหมวดหมู่ ให้แนวทางการแก้ปัญหาและร่วมกันหาข้อสรุป จากนั้นนำข้อสรุปที่ได้มาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหา

4.2.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรม

สายสวางค์ แก้วเกษตรภรณ์ (2534, หน้า 60-61) กล่าวว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมีดังนี้

1. ช่วยให้บุคลากรได้เรียนรู้เพิ่มเติมประสบการณ์และปรับปรุงความสามารถในการทำงานให้สูงขึ้น โดยการฝึกอบรมความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและทัศนคติให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน
2. ช่วยลดความสิ้นเปลือง และประหยัดรายจ่ายได้มากเพราะการฝึกอบรมจะจัดขึ้นในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ แต่สามารถเรียนรู้เนื้อหาสาระรวมทั้งขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ได้มา
3. ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีกลมเกลียวกันในการทำงาน ช่วยในการติดต่อประสานงานและให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างบุคลากรในหน่วยงานเดียวกัน
4. ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคลากรในหน่วยงาน ช่วยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงองค์การ รวมถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในหน่วยงานให้ทันต่อสภาพการณ์ในปัจจุบัน

5. การประเมินผล

5.1 ความหมายของการประเมินผล

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542, หน้า 252) กล่าวว่า การประเมินผลงาน เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการควบคุมการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนให้สามารถดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่วางไว้หรือเป็นวิธีการสำหรับตัดสินว่ากิจการดำเนินไปด้วยความเจริญก้าวหน้ามากน้อยเพียงใด และจะต้องดำเนินการต่อไปอีกมากน้อยเท่าไร จึงจะประสบผลสำเร็จ

อุทุมพร ทองอุไทย (2542, หน้า 119) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึงความสามารถในการตัดสินเกี่ยวกับค่านิยม ความคิด คำตอบ วิธีการ และเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างโดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสิน

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ (2538, หน้า 16) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึงกระบวนการใช้ดุลพินิจ หรือ ค่านิยม และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการพิจารณาตัดสินคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการเปรียบเทียบผลที่วัดได้ กับเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ประกิจ รัตนสุวรรณ (2540, หน้า 17-18) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง การสนองสนเทศแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายด้วยการบรรยายอย่างลุ่มลึกและการประเมินผลเป็นการ

ตัดสินคุณค่าของสิ่งที่มุ่งประเมินผล การสืบทอดและพัฒนากันมาอย่างต่อเนื่องทำให้ความหมายของการประเมินผลมีความชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การประเมินผลในอนาคตน่าจะขยับสถานภาพให้มีความหมายและบทบาทต่อสังคมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเป็นสารสนเทศเชิงคุณค่าที่สนับสนุนการเจรจาต่อรองเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้บรรลุถึงเอกภาพของความคิดแนวทาง และข้อสรุปทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกันของสังคม

สรุปได้ว่าการประเมินผล การประเมินการดำเนินงานในกิจกรรมของกลุ่ม โดยประเมินตามแผนการดำเนินงานของกลุ่ม รวมทั้งสรุปปัญหาที่พบในการดำเนินงาน

6.3 ขั้นตอนการประเมินผลงาน

ยุววัฒน์ วุฒิเมธี (2534, หน้า 173 -175) กล่าวว่า ขั้นตอนการประเมินผล มีขั้นตอนการประเมินผล 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการเตรียมวางโครงการ ควรทำการประเมินผลในเรื่องต่อไปนี้
  - 1.1 ข้อมูลที่นำมาใช้จัดทำโครงการ
  - 1.2 บุคคลที่มีส่วนร่วมในโครงการ
  - 1.3 ขอบข่ายของโครงการ
  - 1.4 วิธีการจัดทำโครงการ
  - 1.5 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ
  - 1.6 องค์ประกอบของโครงการ
  - 1.7 ความเป็นไปได้ของโครงการ
2. ขั้นการดำเนินงานตามโครงการ ควรประเมินผลในเรื่องต่อไปนี้
  - 2.1 กิจกรรมหรือวิธีการที่ใช้
  - 2.2 ทรัพยากร งบประมาณ
  - 2.3 ผลที่ได้รับ
  - 2.4 ผลกระทบและประสิทธิภาพของโครงการ
3. ขั้นภายหลังกการดำเนินงานตามโครงการ เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่ทำการประเมินผลงาน ในขั้นตอนนี้ สิ่งที่จะต้องทำการประเมิน คือ
  - 3.1 ประสิทธิภาพและผลกระทบของโครงการ
  - 3.2 ระยะเวลาที่มีผลกระทบต่อโครงการ
  - 3.3 การนำไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

บัญญัติ แก้วส่อง (2531, หน้า 39-40) ได้ทำการศึกษารูปแบบทางสังคม-จิตวิทยา สำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา พบว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของหัวหน้าครอบครัว มีความแตกต่างกันตามลักษณะของบุคคล กล่าวคือ ผู้ที่เป็นชาย มีการศึกษาสูง มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมดี และมาจากครอบครัวขนาดใหญ่เข้าร่วมโครงการมากกว่าผู้หญิงที่มีการศึกษาดำ มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมด้อยและมาจากครอบครัวขนาดเล็ก

วิรัตน์ สมสินทรัพย์ (2533, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรมของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กพสม.) ในอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า 1) การมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรม กพสม. เมื่อพิจารณาเป็นรายกิจกรรมพบว่า การมีส่วนร่วมของสตรีอยู่ในระดับปานกลาง คือ กิจกรรมพัฒนาสตรี กิจกรรมพัฒนาเด็ก กิจกรรมพัฒนาสาธารณสุขประโยชน์ เพื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า สตรีมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาเด็กด้านสำรวจและเก็บข้อมูลมากที่สุด และกิจกรรมการพัฒนาสตรีด้านการติดตามผลและประเมินผลมีส่วนร่วมน้อยที่สุด 2) การมีส่วนร่วมของสตรีโดยส่วนรวมมีความแตกต่างกันทางด้านอายุ, วุฒิทางการศึกษา สถานภาพการสมรส และการเป็นสมาชิกกลุ่ม 3) ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรม กพสม. คือการขาดแคลนงบประมาณและการเดินทางมาร่วมกิจกรรม

สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการ ขององค์กรพัฒนาเอกชน ศึกษากรณีโครงการป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานของศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสานอำเภอบ้านไผ่ ในโครงการปลูกป่าชุมชนได้แก่ การเลือกพื้นที่ การประสานงาน การเตรียมชุมชน การฝึกอบรม การเตรียมพื้นที่ และการปลูก การบำรุงรักษา การติดตามโครงการ การจัดสรรผลประโยชน์ 2) เพศ ตำแหน่งในหมู่บ้าน การได้รับการสนับสนุนจากศูนย์พัฒนาหมู่บ้าน ความรู้ความเข้าใจในปัญหาทัศนคติมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน

ยศ สันตสมบัติ (2535, หน้า 39-44) ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัวด้านบทบาทหญิงชาย ในสังคมชาวนาไทยภาคเหนือ พบว่า หากพิจารณาจุดเริ่มต้นของการแบ่งงานตามเพศในปัจจุบัน ด้วยจำแนกตามประเภทกิจกรรมการผลิตจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการผลิตแต่เพียงเฉพาะการปลูกหรือดำนา และการเก็บเกี่ยวเท่านั้น แต่การไถนา การฟาดข้าว และการขนย้ายนั้นจะเป็นกิจกรรมของการผลิตที่ผู้ชายกลายเป็นแรงงานหลัก ในด้านของการเลี้ยงสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ผู้หญิงเป็นงานหลักเฉพาะการเลี้ยงหมู ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงส่วนน้อยเป็นรายได้เสริม เงื่อนไขทางสังคมการผลิตที่เปลี่ยนแปลง

ไปทำให้การแบ่งงานตามเพศในชุมชนทางภาคเหนือเป็นไปในลักษณะที่ผู้หญิงถูกผลักออกจาก
การเป็นแรงงานหลักในภาคเกษตร และออกไปทำงานนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น

สุนิลา สุจิตานนท์ (2535, หน้า (ค)-(ง)) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของ
สตรีในการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มเลี้ยงไหมบ้านนางาม อำเภอ
หนองแสง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าไปมี
ส่วนร่วมในการพัฒนาคือ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า สตรีโสดจะคล่องตัวกว่าสตรีที่แต่งงานแล้ว
2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า ขนาดที่ดินที่ถือครอง จำนวนแรงงานในครอบครัว และเงินทุนมี
ส่วนสนับสนุนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มมากขึ้น 3) ปัจจัยด้านจิตวิทยาและสังคม พบว่า
เจ้าหน้าที่ของรัฐมีส่วนสนับสนุนต่อความก้าวหน้าของกลุ่ม เพราะถ้ากลุ่มได้รับการยอมรับจาก
ชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้วจะทำให้มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้น

อนงค์ พัฒนจักร (2535, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีในการ
พัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น พบว่า 1) สตรีที่มีส่วนร่วม
มากจะมีขนาดครัวเรือนใหญ่ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมานาน แต่มีอายุรายได้ ขนาดพื้นที่ถือครอง
และภาวะหนี้สินน้อยและจำนวนแรงงานน้อยกว่าสตรีที่มีส่วนร่วมน้อย 2) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์
กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรม การเป็น
สมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังในผลประโยชน์ วิธีการรับข่าวสาร

ประทุมมา พลภักดี (2536, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาบทบาทหญิงชายในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษาเฉพาะกรณีฝ่ายประชาอาสา พบว่า 1) บทบาทหญิงชายมี
ความแตกต่างกัน ทั้งในระยะก่อนการดำเนินการ ระยะดำเนินการ และหลังดำเนินการสร้างฝาย
2) กระบวนการตัดสินใจระหว่างหญิงและชายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมี 9 ขั้นตอน ขั้นที่ 1-7 ผู้ที่
ตัดสินใจเป็นชายทั้งหมด รวมทั้งการตัดสินใจในครัวเรือนผู้ชายยังเป็นแกนนำในการตัดสินใจ 3) ปัจจัยที่
มีอิทธิพลต่อบทบาทของหญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ การคาดหวังผลประโยชน์
การขัดแย้งในบทบาทการคาดหวังในผลประโยชน์และค่านิยมการแบ่งงานระหว่างเพศ ส่วน
บทบาทของชายได้แก่ การคาดหวัง ตำแหน่งทางสังคม การขัดแย้งในบทบาท การคาดหวัง
ผลประโยชน์ จำนวนแรงงานในครัวเรือน

จันทนา เอมมณีรัตน์ (2536, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทหญิงชายในด้านการ
ตัดสินใจ และการแบ่งงานในกระบวนการผลิตไหม : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่นพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจ การแบ่งงาน และปัจจัยที่มี
อิทธิพลต่อการแบ่งงานของหญิงและชายในกระบวนการผลิตไหม คือ รายได้ ขนาดการถือ
ครองที่ดิน แหล่งความรู้ การสนับสนุนจากภายนอก การเอาแบบอย่าง การรับรู้ความเสี่ยงใน
การผลิต และการคาดหวังผลประโยชน์ และความสามารถในการผลิต

สุภาวค์ จันทวานิช และคณะ (2537, หน้า 45-51) ได้อ้างไว้ในการศึกษาเรื่องสตรีกับ
การมีส่วนร่วมในสังคม โดยอ้างงานวิจัยของ วณี บางประภา (2533, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย

ที่จังหวัดในภาคอีสาน พบว่าในกระบวนการผลิตในทางการเกษตรในครอบครัวนั้น สตรีมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการตัดสินใจไม่น้อย โดยงานวิจัย พบว่าหญิงมีบทบาทหลักและมีความคาดหวังในบทบาทภายในบ้าน บทบาทในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่วนชายมีบทบาทหลักและมีความคาดหวังในงานไร่นา บทบาทหลักในการติดต่อกับบุคคลภายนอก การประชุมหมู่บ้าน นอกจากนี้มีงานบางชนิดที่ทำร่วมกันได้แก่ การอบรมสั่งสอนลูก การเลี้ยงสัตว์และการค้าขาย การดำนาและการเก็บเกี่ยว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักของทั้งสองฝ่ายที่ระบุนี้ ก็มีการเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นในความเป็นจริงทั้งหญิงและชายต่างสามารถทำงานแทนกันได้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทดังกล่าว ได้แก่ เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการดำรงชีวิต และการขาดแคลนแรงงานชายเนื่องจากสุขภาพไม่ดี หรืออพยพแรงงานชั่วคราวไปทำงานต่างถิ่นการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมองค์กร จากสภาพปัจจุบันจะเห็นได้ว่ายังมีความเสมอภาคในเรื่องการมีส่วนร่วมของหญิงและชาย ซึ่งเห็นได้ชัดจากสัดส่วนของหญิงที่มีอยู่น้อย ในระดับผู้นำ หรือระดับตัดสินใจ

ชาย ไพธิสิดา (2538, หน้า 31-35) ได้ทำการศึกษาระบบการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัวด้านบทบาทหญิงชาย : กลุ่มฐานะเศรษฐกิจดีในเมืองพบว่า กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในครอบครัวฐานะร่ำรวยในเมืองจะมีลักษณะส่งเสริมสถานภาพสตรีและลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงและเพศชายมากกว่ากลุ่มฐานะอื่น ๆ

ปราณี วงษ์เทศ (2538, หน้า 73-81) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัวด้านบทบาทหญิงชาย : ศึกษากรณีภาคกลาง โดยมีความคิดว่าบทบาทฐานะของหญิงและชายในสังคมไทยไม่ได้มีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันมากนักในสังคมชานาดั้งเดิม ก่อนการปรับเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นระบบขุนนาง และการยอมรับศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา เข้ามาผสมผสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ที่ชนชั้นปกครองได้ใช้เป็นสื่อในการบูรณาการเข้ากับทางสังคมวัฒนธรรม จึงเป็นที่มามีส่วนกีดกันสร้างความเหลื่อมล้ำทางเพศขึ้นมา จากโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมชานาที่แรงงานเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการผลิต แรงงานทุกคนในครอบครัวไม่ว่าเด็กชาย หญิง หรือคนที่อยู่ในภาวะที่ยังทำงานได้ต่างมีบทบาทในการทำงานทุกคน

สุธีรา ทอมสัน และเมทินี พงษ์เวช (2541, หน้า 45) ได้สรุปไว้ในงานวิจัยเรื่องการประเมินหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนรู้เชิงถ่ายถอดค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายไว้ว่า หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนรู้กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ทางวิชาภาษาไทยและวิชาคณิตศาสตร์ หนังสือเรียนกลุ่มส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มส่งเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ วิชาภาษาอังกฤษ ได้นำเสนอเนื้อหาบทบาทหญิงชายอย่างสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันคือ เสนอบทบาทเพศชายมากกว่าเพศหญิง ให้ความสำคัญแก่เพศชายมากกว่าเพศหญิง และได้ถ่ายทอดค่านิยมว่า ชายมีบทบาทเป็นผู้ทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัว และจะช่วยเหลือสังคม เป็นผู้นำทั้ง

ในครอบครัวและสังคม ส่วนหญิงมีบทบาทเป็นแม่บ้านทำอาหารและอบรมเลี้ยงดูบุตร ในบางครั้งที่ครอบครัวยากจนก็ต้องช่วยหาเงินเลี้ยงครอบครัว และช่วยเหลือสังคม แ่งทำอาหารหรือบริการน้ำดื่มแก่ผู้มาลงแรงทำงาน ช่วยสังคมที่เป็นชาย รวมทั้งผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดค่านิยมในการเป็นแม่บ้านให้แก่บุตรสาวสืบต่อไป

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2538, หน้า 99-111) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมด้านบทบาทหญิงชาย : ศึกษากรณีภาคใต้ ได้กล่าวว่า พ่อแม่ในสังคมส่วนใหญ่ยอมรับเรื่องความเสมอภาคทางเพศมากขึ้นตามลำดับ เช่น การยอมรับสภาพที่ลูกหญิงต้องออกนอกบ้านเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ การหาความสุขส่วนตัว การสังสรรค์ หรือร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ เช่นเดียวกับกับลูกชาย การยอมรับสภาพที่ลูกหญิงไม่รู้จักบ้าน งานครัว ไม่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ไม่มีเสน่ห์ปลายจวัก แต่กับยกย่องชื่นชมลูกหญิงที่สามารถออกไปทำงานนอกบ้าน และต้องใช้ความรู้ความสามารถเลี้ยงชาย

พัฒนา คูศรีพิทักษ์ (2540, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเมือง: ศึกษากรณีชุมชนเขตเทศบาลเมืองสกลนคร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พบว่า 1) ปัจจัยด้านคุณลักษณะที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน ผู้นำและกรรมการชุมชนที่มากที่สุดคือ การเสียสละเพื่อส่วนรวม 2) ปัจจัยความมุ่งหมายของการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ความต้องการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเรือนและสาธารณสถาน 3) ปัจจัยในการสนับสนุนของรัฐที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากที่สุด คือ การสนับสนุนด้านงบประมาณ นอกจากนี้ยังพบว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนตามกิจกรรมพัฒนาทั้งหมดมี 5 ลักษณะโดยประชาชนจะมีส่วนร่วมมากที่สุดในการบริจาคทรัพย์สินหรือวัสดุ รองลงมา ได้แก่ ร่วมคิดและวางแผน ร่วมสละแรงงาน ร่วมใช้ประโยชน์ และร่วมบำรุงรักษา

กรกนก ทิพรส และคณะ (2540, บทคัดย่อ) จากงานวิจัย ศักยภาพในการประกอบอาชีพทางธุรกิจของกลุ่มสตรีในชนบท พบว่ากลุ่มสตรีชนบทที่ประกอบอาชีพทางธุรกิจ จำนวน 3 อำเภอ ในจังหวัดมหาสารคาม ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของบทบาทผู้นำ ด้านการผลิตการใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่ล้ำสมัย นอกจากนี้ความรู้ในด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์และการตลาด ขาดความชำนาญในการจัดทำบัญชี

อุบล สุวรรณวงศ์ (2541, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของกลุ่มแม่บ้านทหาร ในจังหวัดสงขลา พบว่า 1) ระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของกลุ่มแม่บ้านทหาร ในจังหวัดสงขลา ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้านการส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรม ด้านสังคมสงเคราะห์ และด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง 2) การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของกลุ่มแม่บ้านทหาร พบว่า อายุ การศึกษา อาชีพ และฐานะทางสังคม มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านทหาร

วันทนีย์ วาสิกะสิน และสุนีย์ เหมะประสิทธิ์ (2541, หน้า 7-16) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องค่านิยมและทัศนคติของสังคมไทยต่อสตรีที่มีผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวและสังคม พบว่าสังคมไทยยังมีค่านิยมต่อสตรีในลักษณะไม่เสมอภาคไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ความเชื่อเรื่อง ผู้หญิง การเลือกคู่ครอง การอบรมเลี้ยงดู พฤติกรรมทางเพศ บทบาทความเป็นลูกสาว บทบาท ความเป็นภรรยา บทบาทหน้าที่การทำงาน บทบาทความเป็นแม่ แต่มีแนวโน้มที่จะมีความเสมอภาคมากขึ้น

ทิพวัลย์ บุญมงคล (2545, หน้า 24-25) ได้สรุปบทบาทหญิงชายและความสัมพันธ์หญิงชายในหมู่บ้านภาคเหนือของจังหวัดเชียงรายว่าการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างหญิงชายไม่ได้เด็ดขาดระหว่างตัวของงานบ้านและงานนอกบ้าน ว่าหญิงต้องทำหน้าที่ของงานบ้านเป็นงานหลัก ว่าชายต้องมีหน้าที่ทำงานนอกบ้านหาเงินเป็นหลักเท่านั้น แต่ผู้ชายที่นี้ต้องทำงานบ้าน ทำกับข้าว และซักผ้าช่วยภรรยาและผู้หญิงที่นี้ก็จะทำงานนอกบ้านเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามีทั้งในไร่นา และรับจ้างในตัวเมือง ผู้หญิงเองเป็นผู้ที่เก็บเงินและตัดสินใจในการใช้เงินในส่วนที่ไม่ใช่การตัดสินใจหลัก และเป็นผู้ทำงานนารายได้เข้าสู่ครอบครัว ตลอดจนมีบทบาทในการเข้าสังคมของหมู่บ้านด้วย อันเป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพและอำนาจการตัดสินใจระดับหนึ่ง หญิงแม่บ้านส่วนใหญ่กล้าพูด กล้าต่อรองกับสามีในเรื่องต่างๆ การปรับตัวในความสัมพันธ์ฉันท์สามีภรรยาจะเปลี่ยนแปลงไปตามอายุ หญิงสาวก่อนแต่งงานมักจะไม่กล้าพูดกล้าต่อรองในเรื่องต่างๆ กับฝ่ายชาย แต่หลังแต่งงานจะกล้าพูดกล้าต่อรองมากขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ (2543, หน้า 83-96) ศึกษากระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมในครอบครัวด้านบทบาทหญิงชาย : ศึกษากรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจกล่าวได้ว่าในมิติของเศรษฐกิจแล้ว หญิงชายจะทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กันในงานเกือบทุกประเภท แม้กระทั่งสังคมอีสานก็ยังให้ความสำคัญกับชายมากกว่า แต่ความสำคัญของชายนี้ได้มาจากมิติทางเศรษฐกิจหากแต่มาจากพื้นฐานจากระบบของค่านิยม ความเชื่อถือและด้านศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนาพุทธซึ่งอนุญาตให้ผู้ชายเท่านั้นที่บวชและทำพิธีกรรมต่างๆ ได้ ศาสนาจึงเป็นปัจจัยเครื่องเสริมอำนาจของผู้ชาย โดยมีผู้หญิงเป็นฝ่ายสนับสนุนเท่านั้น ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงความเป็นหญิงและความเป็นชาย มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงความเป็นหญิงและความเป็นชาย มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการมีส่วนร่วมในงาน กล่าวคือ ผู้หญิงจะเข้ามาทำงานของผู้ชายทำมากขึ้น และในทำนองเดียวกันผู้ชายก็จะเข้าไปทำงานของผู้หญิงมากขึ้น

ยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ในชีวิตประจำวันพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมน้อย ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ นอกจากนี้ยังขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่จะให้

ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมคิดร่วมดำเนินกิจกรรม ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานของ รัฐบาลกับชุมชนเพื่อร่วมกันวางแผนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

อรสุดา เจริญรัต (2543, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม พบว่า เมื่อหมู่บ้านประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้านทำให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนถูกกระทบกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นคือ บรรทัดฐานที่เคยมี บทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องปรับตัวภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่า การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน และการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน เพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต ดังนั้น จึงพบว่าภายในหมู่บ้านได้เกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ ทั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้งกลุ่มสหกรณ์ ภายใต้ระบบการจัดรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือทั้งกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้กระทั่ง องค์กรระหว่างประเทศเพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัวโดยระดมหลากหลายทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นความรู้ เทคโนโลยี ฯลฯ จากแหล่งต่างๆ นำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่มีได้ตัดตอนภูมิปัญญาเดิมแต่ได้นำความรู้สมัยใหม่มาบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม

2. งานวิจัยต่างประเทศ

แวง (Whang, In-Joung, 1981, abstract) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของสตรีจะเกิดขึ้นได้หรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการด้วยกันเช่นเงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ นโยบายของภาครัฐหรือเอกชน เงื่อนไขปัจจัยด้านส่วนตัวของชุมชนนั้น ได้แก่ คุณลักษณะส่วนบุคคลคือ อายุ อาชีพ สถานภาพสมรส ครอบครัว และ เครือญาติ สถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และ การศึกษา ปัจจัยด้านการรับรู้ส่วนบุคคล เช่น การติดต่อสื่อสาร การอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน สัมพันธภาพระหว่างผู้นำ

ชาดิด, วิล และปีเตอร์ (Shadid Wasif, Wil Prins & Peter J.M. Nas, 1982, pp.101-102) สำหรับกระบวนการและบทบาทการเข้าไปมีส่วนร่วมของสตรีนั้นประกอบด้วย 5 ขั้นตอนคือ

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ได้แก่ การตระหนักถึงปัญหา การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา การกำหนดและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ เป็นขั้นกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ ตลอดจนกำหนดวิธีการในการดำเนินโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่จะต้องทำประโยชน์ให้กับโครงการ ซึ่งอาจจะเป็นการออกทุนทรัพย์ วัสดุ แรงงาน หรือการบริหาร และประสานงาน ตลอดจนการติดต่อกับภายนอกตามแผนงานที่วางไว้

4. ชั้นรับผลของโครงการ เป็นขั้นที่ได้รับผลประโยชน์หรือผลเสียที่อาจตามมา ซึ่งผลที่ได้รับนี้อาจเป็นผลทางวัตถุหรือจิตใจที่อาจมีผลกระทบต่อบุคคลหรือสังคม

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินและสรุปผลโครงการ เป็นขั้นตีคุณค่าของโครงการที่ดำเนินมาว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ การประเมินในขั้นนี้อาจกระทำระหว่างการดำเนินงานหรือภายหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้วก็ได้

ฮิช (Hirsch, 1990, abstract) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจะเกิดผลดี ควรเป็นไปในรูปของการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง ซึ่งประกอบด้วยบทบาทหน้าที่ และเงื่อนไขแห่งความเข้มแข็ง อันได้แก่ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กิจกรรมที่สนองตอบความต้องการของสมาชิก มีผู้นำและกรรมการการบริหารที่มีความสามารถ กลุ่มที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีเงินทุน ทรัพยากรอื่น ๆ พร้อม ตลอดจนมีอิสระในการดำเนินงานและ การตัดสินใจ รวมทั้งเกิดความเข้าใจความเชื่อมโยงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความสามัคคี ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ กระบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดสำนึกเชิงสาธารณะ นั่นคือ เกิดการมองเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งที่จะเกิดขึ้นร่วมกันตระหนักถึงชะตากรรมร่วมกัน เห็นคุณค่าของการพึ่งพาอาศัยในกันและกัน เกิดเป้าหมายร่วมกันจนเกิดสำนึกที่จะร่วมกันรับผิดชอบและแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยพึ่งตนเองในที่สุด

สิ่งที่ได้จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว พบว่า สตรีที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสตรีที่มีสถานภาพ เช่น อายุ การศึกษา อาชีพ และฐานะ ทางสังคมสูงกว่าสตรีที่มีส่วนร่วมน้อย การมีส่วนร่วมของสตรีในลักษณะนี้ทำให้มีการละเลยกลุ่มสตรีที่มีศักยภาพสูงซึ่งเป็นกลุ่มสตรีกลุ่มใหญ่ในชนบท ซึ่งตามหลักของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจะต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมศึกษาค้นหาปัญหาและเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา วางแผนแก้ปัญหา เข้าร่วมดำเนินงานตามแผน รับผลประโยชน์ร่วมกัน และร่วมประเมินผล ดังนั้นการที่จะให้สตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน จึงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาซึ่งจำเป็นต้องอาศัย การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง